

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDÍ

Perspektívy Arménska po Druhej vojne o Náhorný Karabach

Bakalářská práce

BARBORA TOMANOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Denis Janšta

Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií
Program Mezinárodní vztahy

Brno 2023

MUNI
FSS

Bibliografický záznam

Autor:	Barbora Tomanová Fakulta sociálních studií Masarykova univerzita Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií
Název práce:	Perspektívy Arménska po Druhej vojne o Náhorný Karabach
Studijní program:	Mezinárodní vztahy
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Denis Janšta
Rok:	2023
Počet stran:	61
Klíčová slova:	Arménsko, , Rusko, Náhorný Karabach , vojna, perspektívy, závislost'

Bibliographic record

Author: Barbora Tomanová
Faculty of Social Studies
Masaryk University
Department of International Relations and European Studies

Title of Thesis: Armenia's Perspectives after the Second Nagorno-Karabakh War

Degree Programme: International Relations

Supervisor: Mgr. et Mgr. Denis Janšta

Year: 2023

Number of Pages: 61

Keywords: Armenia, Russia, Nagorno-Karabakh, war, perspectives, dependency

Anotace

Bakalárska práca v žánri policy paper sa zaoberá situáciou Arménska po Druhej vojne o Náhorný Karabach z jesene roku 2020. Práve táto vojna sa stala katalyzátorom pre arménske uvedomenie si, že doterajšia úzka spolupráca s Ruskom už nie je efektívnou a bezpečnou. Práca identifikuje ako politický problém arménsku závislosť na Rusku v troch kľúčových sektoroch, ktorými sú bezpečnosť, ekonomika a politika. Za cieľ si preto pokladá predostrieť možnosti, ktoré Arménsko v jednotlivých sektoroch má, a ktoré by mu pomohli vyviaznuť zo závislosti na Rusku. Práca tieto alternatívy analyzuje a v závere poskytuje preferované riešenie.

Abstract

The bachelor's thesis in the genre of policy paper deals with the situation of Armenia after the Second Nagorno-Karabakh War in the autumn of 2020. It was this war that became the catalyst for the Armenian realization that the close cooperation with Russia is no longer effective and safe. The thesis identifies Armenia's dependence on Russia as a political problem in three key sectors, which are security, economy and politics. It therefore aims to present the options that Armenia has in each sector that would help it to break free from its dependence on Russia. The thesis analyses these alternatives and concludes with a preferred solution.

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku prácu na tému **Perspektívy Arménska po Druhej vojne o Náhorný Karabach** vypracovala sama. Všetky pramene a zdroje informácií, ktoré som použila k napísaniu tejto práce boli citované v texte a sú uvedené v zozname použitých prameňov a literatúry.

V Košeckom Podhradí 10. apríla 2023

.....
Barbora Tomanová

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som veľmi rada pod'akovala všetkým, ktorí sa pričínili ku vzniku tejto práce a stáli počas môjho štúdia pri mne. V prvom rade veľká vďaka patrí vedúcemu práce Mgr. et Mgr. Denisovi Janšovi za jeho ochotu, vedenie, cenné rady, postrehy, trpezlivosť a povzbudivé slová. Okrem toho páňovi Jánovi Cingelovi a Armenovi Grigoryanovi za ich ochotu zodpovedať na moje extenzívne otázky a postrehy na situáciu v Arménsku. Ďalej všetkým spolužiakom, priateľom, ktorí ma vždy podporovali a vďaka ktorým bolo celé bakalárske štúdium veľmi obohacujúce a príjemné. Ďakujem mojej rodine za ich obrovskú podporu, ktorú mi dávali počas celého štúdia. V neposlednom rade patrí vďaka Masarykovej univerzite, Fakulte sociálnych štúdií, ktorá mi poskytovala excelentný priestor pre štúdium.

Obsah

Zoznam pojmov a skratiek	13
1 Úvod	15
2 Metodológia	18
3 Situácia po vojne v 2020	20
3.1 Bezpečnostné hľadisko.....	20
3.2 Ekonomické hľadisko.....	22
3.3 Politické hľadisko	24
4 Perspektívy zmeny Arménska	26
4.1 Bezpečnostné hľadisko.....	26
4.2 Ekonomické hľadisko.....	30
4.3 Politické hľadisko	35
5 Záver	41
5.1 Bezpečnosť	41
5.2 Ekonomika.....	42
5.3 Politika	42
Použité zdroje	45

Zoznam pojmov a skratiek

CEPA	- Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement
EAEU	- Eurázijská ekonomická únia
EÚ	- Európska únia
FSB	- Federálna bezpečnostná služba Ruskej federácie
MEPs	- Members of the European Parliament
NATO	- Severoatlantická aliancia
NK	- Náhorný Karabach
OBSE	- Organizácia bezpečnosti a spolupráce v Európe
OSN	- Organizácia spojených národov
OZKB	- Organizácia zmluvy o kolektívnej bezpečnosti
USA	- Spojené štáty americké
ZSSR	- Zväz sovietskych socialistických republík

1 Úvod

Arménsko je krajinou, ktorá má od rozpadu ZSSR silné spojenie s nástupníckym štátom tohto zväzu - Ruskom. Toto spojenectvo sa v priebehu rokov prehlbovalo a Arménsko sa začalo stávať závislým či už na ruských dodávkach plynu a ropy, investíciách, aj bezpečnostnej garancii. Avšak vzťahy medzi krajinami sa začali lámať po Zamatovej revolúcii v roku 2018, keď sa po nenásilných protivládnych demonštráciách dostal do premiérskeho kresla Nikol Pašinjan. Rusko Pašinjana vníma negatívne, ako pro-Západného politika, ktorý oslabuje ruský vplyv v krajine a v regióne. Vyústením pokrivených vzťahov bola ruská neochota zasiahnuť v pomoci Arménsku v Druhej vojne o Náhorný Karabach v roku 2020 a následne aj v znovu vypuknutých bojoch v roku 2022. Aj po týchto udalostiach si časť arménskych elít uvedomila, že spojenectvo s Ruskom už nie je pre krajinu bezpečné a efektívne, a preto si musí v oblastiach, ktoré sú pevne napojené práve na Rusko, hľadať alternatívy. Z uvedených dôvodov tento policy paper identifikuje ako hlavný problém závislosť Arménska na Rusku v kľúčových oblastiach - bezpečnosť, ekonomika a politika - a za cieľ si pokladá zanalyzovať možnosti, ktoré by túto závislosť znížili a ponúka preferované alternatívy. Je evidentné, že súčasný postoj Arménska voči Rusku už nie je výhodný, neprospieva arménskemu rastu a skôr posilňuje jeho izoláciu v regióne. Problém pokladáme za dôležitý predovšetkým z dôvodu, že napätie medzi Arménskom a Azerbajdžanom stále pokračuje a je pravdepodobné, že sa boje zopakujú. Arménsko, ktoré sa na Rusko a jeho bezpečnostnú garanciu už nemôže spoliehať, by sa tak ocitlo v núdzi, ohrození a neistote, čo by malo dopad napríklad aj na implementáciu reforiem, ktoré krajina pre prosperujúci vývoj nutne potrebuje.

Konflikt medzi Arménskom a Azerbajdžanom o územie NK má svoje hlboké korene už v minulom storočí a tenzné vzťahy medzi krajinami spôsobujú nepretržité narušenie pokoja v regióne Južného Kaukazu. Bol to však konflikt z jesene roku 2020, nazývaný aj ako Druhá vojna o NK, ktorý priniesol zmenu dovtedajšej dominancie Arménska nad územím NK a ďalších sedem oblastí Azerbajdžanu okolo neho. Výsledkom vojny bola zdrvivá porážka Arménska, ktoré po podpísaní prímeria stiahlo svoje ozbrojené sily z prehratých území (Huseynov 2020). Vojna si vyžiadala markantné straty na životoch civilistov a vojakov na oboch stranách konfliktu a konflikt, ktorý sa desaťročia tváril ako zamrznutý, je od roku 2020 v horúcej fáze a riziko nových útokov je stále reálne (Rácz 2021).

Náhorno-karabašská autonómna oblasť bola súčasťou ZSSR. Následne po rozpade tohto bloku došlo k Prvej vojne o NK kvôli etnicko-teritoriálnym¹ rozporom medzi Azerbajdžanom a Arménskom v rokoch 1988-1994. Vyjednaným ruským prímerím v roku 1994 získalo Arménsko kontrolu nad NK a ďalšími siedmimi okolitými regiónmi Azerbajdžanu. Na pomoc pri snahe urovnania konfliktu bola vytvorená aj Minská skupina pod záštitou OBSE, ktorej spolu predsedajú Rusko, Francúzsko a USA. Minská skupina však doteraz nebola schopná vyjednať mier medzi krajinami, predovšetkým kvôli nezlúčiteľným pozíciám Arménska a Azerbajdžanu. Vzhľadom na absenciu mierových riešení sa prímerie medzi krajinami pravidelne v malých mierach porušovalo (Cornell 2017, s.1-5). Napätie však naďalej eskalovalo a vyvrcholilo v štvordňovú vojnu v roku 2016 a potom v roku 2020 v plnohodnotnú vojnu. Prímerie, opäť vyjednané Ruskom, malo pre tento región významné geopolitické dôsledky. V Arménsku sa výrazne posilnil vplyv Ruska aj vďaka nasadeniu ruských mierových síl, v Azerbajdžane vplyv Turecka - ktoré bolo spojencom Azerbajdžanu počas vojny a stalo sa významným aktérom v regióne. Naopak, svoj vplyv dočasne stratili USA s Európou, čo sa však po začatí ruskej vojny na Ukrajine zmenilo.

Od získania arménskej nezávislosti po rozpade ZSSR sa najkľúčovejšou krajinou pre Arménsko stalo Rusko. Od neho aktuálne závisí aj budúcnosť Arménska. Rusko sa ako dôležitý hráč v regióne Južného Kaukazu vyskytuje zhruba od 18. storočia a jeho pozícia bola umocnená inkorporáciou krajín Kaukazu do ZSSR. Po rozpade Zväzu si Rusko chcelo stále zachovať svoj vplyv a výlučné postavenie v nových - už nezávislých štátoch - Gruzínsku, Arménsku, Azerbajdžane - pričom najviac sa mu to podarilo v Arménsku, ktoré bolo ako jediné ochotné akceptovať ruský zahranično-politický štýl a dominanciu v krajine. Rusko výrazne ovplyvňuje rad ekonomických odvetví Arménska a zároveň je Arménsko na Rusku závislé z energetického a ekonomického hľadiska² (Šmíd in Kuchyňková, Šmíd 2006, s. 126). Vzhľadom na energetickú závislosť v podobe dovozu plynu a ropy z Ruska, ktorá tvorí zhruba 80%, sa Jerevan dostal do takmer úplnej závislosti na Rusku (IEA 2022).

Ďalším dôvodom pre Arménsku závislosť na Rusku je aj jeho nedostatok prírodných zdrojov, ktorú napríklad Azerbajdžan v podobe ropy a zemného plynu má. Arménsko

¹ NK je podľa medzinárodného práva súčasťou Azerbajdžanu, etnicky však jeho obyvateľstvo predstavujú Arméni.

² Arménska vodná elektrárň Sevan-Hrazdan a taktiež tepelná elektrárň Hradzan sú vlastnené ruskou spoločnosťou Tashir Group. Jadrová elektrárň Medzamor je vlastnená a prevádzkovaná ruskou spoločnosťou Rosatom. Ropovod do Arménska z Ruska vlastní Gazprom Armenia - vlastnený ruským Gazpromom. Z daného vyplýva, že Rusko vlastní a ovláda takmer všetku energiu potrebnú pre Arménsko (IEA 2022; World Nuclear Association 2022).

sa tým pádom ocitá v izolácii bez účasti na regionálnych projektoch, akým bol napríklad ropovod BTC³. Kvôli jeho malému trhu je pre krajinu tiež problematickejšie obchodovať a uplatniť sa na európskom či svetovom trhu (Broers 2019, s. 301).

Arménsko je spojencom Ruska prostredníctvom OZKB, vojenskej aliancie, ktorá má ďalších päť členov. Rusko ako oficiálny partner Arménska však dodáva zbrane aj Azerbajdžanu⁴, s ktorým má, okrem iného, snahu vybudovať spriatelenný vzťah. O tom svedčí aj podpísanie novej dohody medzi Ruskom a Azerbajdžanom o priateľstve a spolupráci len dva dni pred oficiálnym vypuknutím vojny na Ukrajine vo februári 2022 (Kremel' 2022). Tým pádom vidíme, že Rusko lavíruje medzi znepriatelenými krajinami tak, ako mu v aktuálnej situácii vyhovuje, čo ho robí nespoľahlivým partnerom (Soušková 2021).

³ Ropovod BTC (Baku-Tbilisi-Ceyhan) dováža ropu z Kaspického mora do Stredomoria.

⁴ Napriek tomu, že Rusko sa tvári ako hlavný mediátor konfliktu medzi oboma krajinami, v rokoch 2011 - 2020 sa podieľalo na dovoze zbraní do Arménska vo výške 94% a do Azerbajdžanu 60% (Kuimova, Wezeman 2021).

2 Metodológia

Táto bakalárska práca je písaná v žánri policy paper. Policy paper má za cieľ identifikovať relevantný problém v medzinárodných vzťahoch a navrhnúť jeho možné riešenia, pričom cieľi na špecialistov, ktorí sa venujú analýze politiky, nie na konkrétneho aktéra - napríklad politika (Young a Quinn, 2002). Problém tohto policy paperu autorka definovala v úvode, pričom za prelomový moment oslabenia vzťahov Ruska a Arménska považuje (ne)aktivitu Ruska v Druhej vojne o Náhorný Karabach v roku 2020. V nasledujúcej tretej kapitole autorka analyzuje, v akej situácii sa Arménsko ocitlo po tejto vojne. Túto analýzu prevádza v troch podkapitolách, v ktorých sa každá venuje osobitne jednej z oblastí závislosti na Rusku, čiže bezpečnostnej, ekonomickej a politickej. Následne, na základe analýzy vzniknutej situácie je možné identifikovať možnosti, ktoré Arménsko vo vybraných sektoroch má, a cieľom ktorých by bolo posilnenie suverénnej pozície Arménska a oslabenie vplyvu Ruska. Táto kapitola v každej z možností uvádza pozitívne aj negatívne stránky takéhoto riešenia. V záverečnej, piatej, kapitole nájdeme zhodnotenie riešení a preferovanú možnosť.

Práca vychádza z primárnych aj sekundárnych zdrojov prevažne v anglickom jazyku a čiastočne v ruskom a arménskom jazyku. V rámci primárnych zdrojov ide predovšetkým o oficiálne vyjadrenia premiéra, ministrov, predstaviteľov inštitúcií EÚ a ďalej dohody, zmluvy ako Zmluva o fungovaní OZKB, Dohody o prímerí medzi Arménskom a Azerbajdžanom, Program arménskej vlády a ďalšie. Práca rovnako čerpá z verejne dostupných štatistík z Arménskeho štatistického úradu, z výskumov verejnej mienky a z ekonomických analýz. Medzi sekundárne zdroje v tejto práci patria predovšetkým odborné analýzy a články, akademické publikácie, články z arménskych či kaukazských médií ako aj relevantná odborná literatúra. Pre hlbšie pochopenie situácie a poskytnutie zdrojov autorka kontaktovala Veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Jerevane, Veľvyslanectvo Arménskej republiky v Prahe a Veľvyslanectvo Arménskej republiky vo Viedni. Z vyššie uvedených bola odpoveď obdržaná len od Jeho Excelencie pána Ashota Hovakimiana, veľvyslanca v Prahe, ktorý ústretovo poskytol informácie ohľadom blokády Lačinského koridoru a dôsledkov bojov z jesene 2022. Obohacujúcimi boli aj dve interview, ktoré autorka mala možnosť spraviť. Prvé s arménskym politológom a riaditeľom think-tanku Centre for Policy Studies v Jerevane, pánom Armenom Grigoryanom, ktorý, vzhľadom na jeho fundovanosť a prítomnosť priamo v oblasti, obohatil autorkine vedomosti a predostrel vnímanie situácie v Arménsku z jeho pohľadu. Druhé interview bolo s pánom Jánom Cingelom, analytikom, ktorý sa už dlhodobo venuje krajinám Východného partnerstva a je riaditeľom slovenského think-tanku Strategic

Analysis. Práca pracuje s ich vyjadreniami a cituje ich nasledovne. Respondent 1 - Armen Grigoryan, respondent 2 - Ján Cingel.

Prínosom tejto práce pre akademickú obec je jej analýza povojnovej situácie v Arménsku a následná evaluácia možností pre Arménsko. Hoci v akademických článkoch či prácach nájdeme analýzu niektorých aktérov, ktorí sa v tejto práci vyskytujú, nie je žiaden, ktorý by ich komplexne spracoval a poukázal aj na pozitívne aj negatívne aspekty spolupráce týchto aktérov s Arménskom. Zároveň, oblasť krajín Južného Kaukazu v česko-slovenskom priestore nie je prioritnou a býva často prehliadaná, hoci nám môže pomôcť porozumieť nástrojom, ktoré Rusko využíva voči menším aktérom vo svojom susedstve. Situácia medzi Arménskom a Azerbajdžanom nie je stabilná a konflikt je stále v horúcej fáze, ktorá môže kedykoľvek vzplanúť. Preto vnímame za dôležité sa krajinám tejto oblasti venovať. Ruská vojna na Ukrajine signifikantne ovplyvnila aj situáciu v Arménsku. Autorka berie túto skutočnosť na vedomie a pracuje s ňou.

Hlavnými limitmi práce je jej rozsah a obmedzenosť zdrojov. Vzhľadom na to, že udalosti, ktoré sa v Arménsku a NK odohrali sú pomerne čerstvé, doposiaľ nie je dostupné väčšie množstvo knižnej odbornej literatúry, ktorá by túto situáciu mapovala. Berúc do úvahy rozsah bakalárskej práce, autorka sa zaoberá len aktérmi, ktorí vyšli z jej analýzy ako tí hlavní a najrealistickejší. Ďalším limitom môže byť aj autorkina neznalosť arménskeho a ruského jazyka, ktorú eliminovala využitím presných prekladačov s cieľom rozšíriť zdroje.

3 Situácia po vojne v 2020

Vojna o NK v septembri 2020 znamenala zmenu dynamiky vzťahov a moci medzi Arménskom a Azerbajdžanom. Po šiestich týždňoch bojov od 27.9.2020 do 10.11.2020 bolo Ruskom vyjednané prímerie, ktoré síce vojnu ukončilo, no napätosť v regióne naďalej pretrvávala (Bivainis 2022). A to primárne z nevyriešenia hlavných sporných bodov, akými sú vymedzenie hraníc, mechanizmy na zabránenie porušenia prímeria, či status a bezpečnosť Arménov v NK (Vartanyan 2021). Pre Arménsko bola prehra v tejto vojne najväčšou porážkou za desaťročia, viedla k nepriaznivej situácii v krajine a uvrhla ju do ešte väčšej závislosti na Rusku.

3.1 Bezpečnostné hľadisko

Arménsko sa po podpísaní prímeria s Azerbajdžanom ocitlo v komplikovanej situácii. Na základe deväťbodovej dohody muselo Arménsko vrátiť ich okupované oblasti Azerbajdžanu a de facto stratilo kontrolu nad väčšou časťou územia NK. Súčasťou dohody bolo aj nasadenie tzv. ruských mierotvorcov (v počte 1960) na dobu piatich rokov na zostatkové územie kontrolované Arménskom v NK a na dozeranie Lačinského koridoru, ktorý ako jediný spája NK s Arménskom⁵. Ďalším zásadným bodom dohody je vytvorenie koridoru⁶ medzi azerbajdžanskou exklávou Nachičevan a Azerbajdžanom cez arménske územie. Tento koridor bude pod patronátom Pohraničnej stráže ruskej bezpečnostnej služby (Kremel' 2020). Rác z považuje prezenciu ruských jednotiek za problémovú z dôvodu netypickej povahy mierovej misie. Tá sa odohráva bez mandátu OSN či OBSE, napriek tomu, že práve OBSE Minská skupina by mala byť zodpovedná za urovnanie konfliktu (Rác 2021). Ďalej podľa zásad OSN na udržanie mieru sa musia strany konfliktu zaviazat' k politickému procesu, čo je opäť absentujúca časť ruskej misie vzhľadom na to, že žiaden politický proces na uľahčenie urovnania vzťahov

⁵ Títo nasadení ruskí mierotvorcovia nie sú však jedinými ruskými vojakmi v Arménsku. Rusko má svoju 102. vojenskú základňu v meste Gyumri a základňu na letisku Erebuni v Jerevane. Okrem toho sú ruskí vojaci nasadení aj na hraniciach Arménska s Tureckom a Iránom (Roberts and Ziemer 2018, p. 155).

⁶ Pokrok v otvorení tzv. Zangezurského koridoru sa aj v roku 2023 stále nedostavil. Hlavným dôvodom je požiadavka Azerbajdžanu, ktorá hovorí o neobmedzenom prístupe do Nachičevanu cez arménske územie s minimálnou arménskou prítomnosťou či kontrolou na mieste. Arménsko je ochotné poskytnúť Azerbajdžanu priechod a prístup, ak bude koridor de facto aj de jure pod arménskou kontrolou, ale vytvorenie extrateritoriálneho koridoru neprichádza preňho do úvahy. Rusko má rovnako záujem o otvorenie tohto koridoru, pretože chce mať pozemné spojenie s Tureckom a zároveň by koridor mala kontrolovať ruská pohraničná služba (Grigoryan 2023b). Arménsko sa obáva straty svojej suverenity a transportného spojenia s Iránom, keďže koridor s touto krajinou hraničí (Zolyan 2022).

neexistuje (UN Peacekeeping). Z bezpečnostného hľadiska je vzniknutá situácia po vojne v 2020 skl'učujúca. Moskva si v regióne posilnila svoju pozíciu a vplyv, a Arménsko sa stalo ešte viac závislým na ruskej ochrane z dôvodu, že pri neexistencii ruských jednotiek na územiach NK a Lačinského koridoru, by Azerbajdžan pokračoval v ďalších bojoch (Yazici 2020). Ďalším faktorom, ktorý robí arménsku bezpečnosť zraniteľnou je fakt, že krajina prišla vo vojne o väčšinu vojenského vybavenia a potenciálu, čo má za následok opätovnú úplnú spol'ahlivosť na Rusko ako bezpečnostného garanta. Navzdory tomu, OZKB v roku 2020 - a to aj napriek žiadosti premiéra Pašinjana - do konfliktu neintervenovala. Toto rozhodnutie Ruska sa dá pochopiť z dôvodu, že Moskva de jure uznáva NK ako azerbajdžanské územie, a preto nemohla vojensky zasiahnuť. Arménsko teda zostalo vo vojne v 2020 bez výraznej pomoci Ruska a rovnako bez zmysluplnej Západnej intervencie (Hess 2022).

Situácia na jeseň v septembri 2022 bola však rozdielna, pretože znovu vypuknuté boje sa neodohrávali na území NK, ale v medzinárodne uznanom území Arménska, a OZKB na to nijako nereagovala⁷. Azerbajdžan bol v septembri 2022, kedy sa začala jeho ofenzíva, vo výhodnej pozícii, pretože si uvedomoval ruskú zamestnanosť vo vojne na Ukrajine a z toho vyplývajúce nebránenie spojeneckého Arménska napriek tomu, že to vyplýva z členstva v OZKB⁸ (Tóda 2022). Krajina sa teda ocitla osamotená, bez pomoci Ruska. Faktor, ktorý znova nastolil problém s nadpriemernou závislosťou na Rusku bol aj ten, že Arménsko nemalo v bojoch v 2022 dostatok zbraní. Ako bolo spomenuté vyššie, o väčšinu zbraní prišlo vo vojne na jeseň 2020, a tak si objednalo a zaplatilo vojenský materiál z Ruska - avšak Rusko im zbrane nedodalo (Cingel in Tóda 2022). Z tohto vyplýva, že Arménsko sa jednostranne spoliehalo na pomoc Ruska za každých okolností a neinvestovalo do svojej vlastnej armády a vojenského vybavenia. Okrem toho ďalšou bezpečnostnou obavou, ktorú vníma aj susedný Azerbajdžan, je prítomnosť ruských "mierotvorcov". Tí sú síce povolaní na obdobie päť rokov⁹ ale vzhľadom na históriu takýchto ruských mierových síl, ktoré Rusko nasadilo napríklad

⁷ Zaujímavým a vhodným pre zváženie a porovnanie môže byť reakcia OZKB v januári 2022 na nepokoje, ktoré sa diali v Kazachstane. V tomto prípade bolo rozhodnutie o intervencii vykonané do pár hodín od začiatku protestov a vojská nasadené hneď na druhý deň (Gerz 2022).

⁸ Článok 4 Zmluvy o Kolektívnej bezpečnosti hovorí, že ak je niektorý členský štát napadnutý a je ohrozená jeho bezpečnosť, stabilita, suverenita a územná celistvosť, považuje sa to za útok a hrozbu pre všetky členské štáty. V takom prípade musí aliancia okamžite poskytnúť potrebnú pomoc vrátane vojenskej pomoci (CSTO 2012).

⁹ Mandát ruských mierotvorcov sa bude automaticky predlžovať každých päť rokov pokiaľ jedna zo strán nepredloží oznámenia o žiadosti ukončenia misie a to do šiestich mesiacov pred uplynutím súčasného obdobia (Avaneszadeh 2022).

aj v susednom Gruzínsku, vznikajú obavy, že Rusko zostane na územiach viac než päť rokov a bude tak mať posilnenú kontrolu nad regiónom (Bohlen 2021). Ďalej, tieto jednotky sú však jednotkami spravodajskej služby FSB a teda viac než „peacekeeping“ majú za úlohu politickú kontrolu, čo opäť vyvoláva obavy (Gavin 2023).

3.2 Ekonomické hľadisko

Arménsko sa už pred vojnou nachádzalo v zlej ekonomickej a sociálnej situácii, ktorá bola zapríčinená aj celosvetovou pandémiou Covid-19. Krajina bola zo všetkých juho-kaukazských štátov vírusom najviac zasiahnutá, čo sa prejavilo aj na ekonomike okoliešenej o pandemické reštrikcie (Vartanyan 2021; Broers 2020). Vojna túto zlú pandemickú situáciu ešte viac prehĺbila pre vyťaženosť zdravotníckych zariadení a nemožnosť izolácie ľudí - vzhľadom na vysídľovanie a ukrývanie počas konfliktu (Broers 2020). Tieto spoločné vážne otrasy mali a ešte stále majú negatívny vplyv na arménske hospodárstvo, ktoré bolo svedkom prudkého poklesu, zvýšenia chudoby a zhoršenia fiškálnej situácie v roku 2020 (The World Bank, 2021). Ekonomické škody boli aj kvôli strate rôznych prírodných zdrojov, ktoré sa nachádzali na územiach, ktoré malo Arménsko 30 rokov pod svojou kontrolou. Okolie a samotný NK sú bohaté na zlato, meď a iné cenné kovy. Jedná sa predovšetkým o nerastné a poľnohospodárske zdroje zohrávajúce dôležitú rolu v hospodárstve krajiny (Mejlumyan, Natiqqizi 2021).

Arménsku sa podarilo zlepšiť svoju ekonomickú situáciu v roku 2022,¹⁰ avšak tá stále čelí výzvam, ktoré vláda nie je príliš schopná riešiť. Tu sa predovšetkým jedná o potrebu zlepšenia podnikateľského a investičného prostredia, slabú konkurencieschopnosť podnikov a vysokú nezamestnanosť (The World Bank, 2022a).

Ďalším z problémov, s ktorými sa Arménsko z ekonomického hľadiska potýka je, ako aj pri bezpečnostnom hľadisku, závislosť na Rusku. Rusko je pre Arménsko najväčším partnerom čo sa týka exportu aj importu a obe krajiny sú súčasťou EAEU (OEC, 2020). Závislosť sa prejavuje okrem iného predovšetkým v energetickom priestore, kde je Arménsko de facto závislé od dodávok ruskej ropy a plynu. Hlavným dôvodom problematikosti ruskej energetickej závislosti je využívanie energie ako akejsi „zbrane“. To sa prejavuje manipuláciou s cenou plynu¹¹, čím vzniká tlak a zároveň politický vplyv na

¹⁰ Arménsko zaznamenalo rast HDP o 11% v porovnaní s rokom 2021. Za rastom je najmä rast služieb v oblasti cestovného ruchu, financií a IT.

¹¹ Manipulácia s cenou ropy sa v Arménsku udiala napr. aj v roku 2013, kedy po podpísaní zmluvy o vstupe Arménska do EAEU Rusko cenu plynu znížilo (Asbarez 2013).

arménsku vládu aby sa správala podľa predstáv Moskvy. Ruské spoločnosti takisto vlastnia väčšinu arménskych elektrární, ako bolo spomenuté v úvode. Zároveň je Rusko aj kľúčovým zahraničným obchodným partnerom a hlavným zahraničným investorom v arménskej ekonomike¹² (MFA AM, 2020). V prípade arménskej ekonomickej – a zároveň aj politickej - závislosti považujeme za dôležité, na doplnenie celkového obrazu, zohľadnenie silnej roly arménskej diaspóry v Rusku. Táto diaspóra je najväčšou zo všetkých arménskych diaspór, pričom v Rusku žije približne 2,5 -3 miliónov¹³ Arménov. Arméni v Rusku majú významný vplyv napríklad aj v smerovaní arménskej zahraničnej politiky smerom k Rusku. To sa napríklad ukázalo pri vstupe do EAEU, kde zohrala esenciálnu úlohu a vyvíjala tlak na arménsku vládu aby do organizácie vstúpila (Terzyan 2019). Súvisiac s tým, do Ruska chodí každoročne sezónne pracovať desiatky tisíc Arménov (Mejlumyan 2022a). Remitencie Arménov žijúcich v Rusku predstavujú až 11,2% HDP Arménska, čo má za následok, že krajina je náchylná na vplyv svojej diaspóry v Rusku (The World Bank 2022b).

Obchod s Ruskom však zaznamenal problémy po tom, ako naň boli uvalené sankcie zo Západu kvôli ruskej agresii na Ukrajinu. Tieto sekundárne ovplyvňujú aj Arménsko. Napriek tomu, že sa bilaterálny obchod medzi Ruskom a Arménskom za prvý polrok 2022 zvýšil o viac než 45%¹⁴ a Arménsko zaznamenalo prírval desaťtisícov mladých Rusov, čo malo pozitívny dopad na arménsku ekonomiku, experti nie sú pri tomto trende optimistickí (Pašinjan 2022; Khachatryan 2022). Analytik della Faille očakáva, že ekonomický boom z prvej polovice roka 2022 sa nebude opakovať a to z dôvodu, že boom bol primárne spôsobený prílevom ruských občanov a arménska ekonomika môže pocítiť tento rok veľké straty (della Faille 2023). Khachatryan vníma problém aj v arménskej izolácii kvôli posilneniu importu a exportu medzi Ruskom a Arménskom, čo znova prehĺbilo arménsku závislosť. S tým súvisia aj spomenutí ruskí občania, ktorí si v Arménsku založili firmy či obchody a obchodujú s Ruskom, vďaka čomu môže Rusko obchádzať sankcie. Ohľadom blízkej budúcnosti Khachatryan vyjadruje svoje obavy, spojené práve so sankciami. Import z Arménska ovplyvňuje sociálno-ekonomická situácia v Rusku. Berúc do úvahy sankcie, očakáva sa, že Rusi budú mať menej peňazí na nákup arménskeho tovaru, ktorý je drahší kvôli menovému kurzom. Táto

¹² Ruské kapitálové investície dosiahli od roku 1991 skoro 4 miliardy dolárov. Hlavné ruské investície smerujú do odvetví energetiky, bankovníctva, stavebníctva, baníctva či IT.

¹³ Pre porovnanie, počet obyvateľov Arménska je 2,9 milióna obyvateľov (Worldometer, 2023).

¹⁴ Arménsky export do Ruska predstavoval nárast o 49% v porovnaní s rovnakým obdobím z roka 2021 a import vzrástol o 42% (Statistical Committee of the Republic of Armenia, 2022).

situácia teda zasiahne arménsky tovar v ruských obchodoch a Arménsko sa ocitne opäť v izolácii (Khachatryan, 2022; Mgdesyan 2022a).

Vzhľadom na uzavreté hranice s Tureckom a Azerbajdžanom je jediným prístupom Arménska k európskemu a ruskému trhu Gruzínsko – čo ho robí pre Arménsko dôležitým aktérom. Vzťahy medzi krajinami avšak nikdy nedosiahli stupeň spolupráce na strategickej úrovni. Gruzínskymi partnermi v regióne sú Azerbajdžan a Turecko, s ktorými má profitujúce ekonomické vzťahy a rovnako podporuje Azerbajdžan v konflikte o NK. Gruzínsko taktiež s nechuťou vníma prezenciu ďalších ruských vojakov v regióne Južného Kaukazu, tak ako Azerbajdžan (Poghosyan 2021).

3.3 Politické hľadisko

Dohoda o prímerí vyvolala v Arménsku zmätok, nepokoje a sklamanie. Územné a vojenské straty, zničenie infraštruktúry a chudoba v krajine vystupňovali napätie a začali sa série demonstrácií a protestov proti vládnutiu premiéra Nikola Pašinjana (Ghaplanyan 2021). Politická kríza sa ďalej niesla v znamení rezignácií niekoľkých ministrov Pašinjanovej vlády a výzve vtedajšieho prezidenta Sarkisjana o predčasné voľby. Napriek tomu, že práve Pašinjanova vláda bola prvou arménskou vládou, ktorá prišla o územia a kontrolu nad NK, v predčasných voľbách z júna 2021 Pašinjan znova vyhral. Kríza však pokračuje a staronová vláda, pokiaľ chce prekonať hlboké politické a sociálne rozpory a ťažkosti v krajine, bude musieť problémy riešiť (Miholjic 2021). Analytik Giragosian vidí problém predovšetkým v neschopnosti vlády prispôbiť sa novej povojnovej realite. Absentuje diplomatická stratégia, reforma obrany či neschopnosť zmeniť vojenské postavenie krajiny. Je to práve neadekvátne postavenie sa demokratickej vlády voči povojnovej kríze, ktorá ešte viac posilnila paralýzu štátu (Giragosian 2022). Ďalším faktorom, ktorý prispel a ďalej prispieva k politickej nestabilite v Arménsku, je neistota prameniaca z dohody o prímerí z novembra 2020. Už po samotnom podpise mnohí analytici poukazovali na vážne medzery, ktoré táto dohoda má a predpovedali, že boje môžu kedykoľvek vypuknúť znova (Gafarli 2021). Dohoda totižto nepredstavovala ani mierovú dohodu, ani riešenie samotného konfliktu. Aj práve preto vládne v arménskej spoločnosti neistota zo znovunapadnutia a fakt, že Rusko ako garant bezpečnosti ich nechalo osamotené aj v bojoch v roku 2022, tejto situácii neprospieva. V súvislosti s takým markantným problémom, ako je neschopnosť zabezpečiť bezpečnosť svojej krajiny, sa len veľmi obtiažne dajú implementovať reformy a budovať inštitúcie so základom v demokratických hodnotách (Broers 2021).

Zahraničná politika Arménska bola od jeho nezávislosti lojálna k Rusku. Predsa len, patrí do dvoch najväčších organizácií Ruska: v oblasti bezpečnosti do OZKB a v rámci ekonomickej spolupráce do EAEU. Po druhej vojne v Karabachu táto náklonnosť pretrvávala, keďže Rusko zabezpečilo koniec bojov v novembri 2020 a umiestnilo svoje jednotky na dohliadanie mieru. Avšak vďaka faktickej ruskej vojenskej nečinnosti v roku 2020, a tiež v bojoch v septembri roku 2022, ako aj v aktuálnej kríze v Lačinskom koridore¹⁵, vnímanie Ruska ako spoľahlivého spojenca rapídne upadá a vzťahy sú v silnej kríze. Aj z tohto dôvodu sa Arménsko začína viac obracať na Západ, kde hľadá alternatívne smerovanie svojej zahraničnej politiky.

¹⁵ Lačinský koridor je od 12. decembra 2022 zablokovaný azerbajdžanskými “eko-aktivistami”. Situácia spôsobuje, že zhruba 120 000 Arménov žijúcich v Náhornom Karabachu sa ocitlo bez prístupu k tovarom, zdravotnej starostlivosti, liekom a potravinám. Arménsko vyjadruje svoj nepokoj z obáv z etnickej čistky zo strany Azerbajdžanu. Koridor má byť podľa dohody o prímerí z 2020 pod dohľadom ruských mierotvorcov, tí sa však v tejto situácii správajú nečinne (Amnesty International, 2023).

4 Perspektívy zmeny Arménska

4.1 Bezpečnostné hľadisko

Ešte pred vojnou v NK z roku 2020 malo Arménsko obavy a pochybnosti o ruských bezpečnostných zárukách. Nezdalo sa mu primerané, že Rusko predáva moderné útočné zbrane Azerbajdžanu - krajine, ktorá nie je členom OZKB, a s ktorou je partnerská krajina Ruska Arménsko v de facto vojnovom stave (Gerz 2022). Neistota z ruskej ochrany vyvrcholila v podobe prehlásenia premiéra Pašinjana počas tlačovej konferencie v januári 2023, kde prehlásil: *"Vojenská prítomnosť Ruska nielenže nezaručuje bezpečnosť Arménska, ale dokonca vytvára hrozby pre bezpečnosť našej krajiny."* (Pašinjan 2023). Počas konferencie rovnako odmietol cvičenia OZKB, ktoré sa tento rok mali konať práve v Arménsku. Portál Eurasianet uvádza, že odmietnutie cvičení bolo zatiaľ najsilnejším výstrelom Arménska proti Rusku (Kucera 2023). Podľa arménskeho politológa Rigoryana sa krajina vďaka svojej politike, orientujúcej sa prevažne na Rusko, ocitla v izolácii bez bezpečnostných záruk, z ktorej je aktuálne ťažko vyviaznúť (Rigoryan 2022).

Vzhľadom na to, že samotný predseda vlády ale aj občania Arménska¹⁶ nevnímajú Rusko ako ich garanta obrany, je prirodzené hľadať alternatívy a zmenu postojov v arménskej bezpečnostnej sfére.

4.1.1 Vystúpenie z OZKB

Jednou z možností, ktorú prezentujú analytici, je vystúpenie Arménska z OZKB. Počas novembra 2022 sa v Jerevane uskutočnil aj protest pro-Západnej časti obyvateľov, ktorí požadovali odchod Arménska z OZKB po tom, ako organizácia nereagovala v bojoch zo septembra 2022 (RFE 2022). Politický analytik Khurshudyan vníma arménske členstvo v organizácii len ako papierové a tvrdí, že Arménska budúcnosť musí byť jedine so Západom a z tohto dôvodu je pre Arménsko nutné z nej vystúpiť (Khurshudyan 2022). Obdobne túto situáciu vníma aj politológ Grigoryan: *"Arménsko jednoducho nemá budúcnosť bez úzkej spolupráce so Západom. Nejde len o hospodársku a humanitárnu spoluprácu a právne reformy. Hovoríme o spolupráci v oblasti bezpečnosti."* Zároveň dodáva že vojenské a bezpečnostné záruky musí Arménsko hľadať najmä v USA a

¹⁶ Prieskum verejnej mienky z roku 2021 ukazuje, že iba 35% arménskych občanov považuje Rusko ako spriateľenú krajinu Arménska. Pred rokom 2016 bol počet týchto ľudí v rovnakej otázke 80% pričom následne po štvordňovej vojne v 2016 kleslo číslo na 64%. Očakáva sa, že tento trend bude naďalej postupovať smerom k ešte vyššej skepse Arménov voči Rusku (Civilnet.am 2022).

Francúzsku. *“Aby Spojené štáty mohli Arménsku poskytnúť okrem diplomatickej a politickej podpory aj zbrane, musí Arménsko vystúpiť z OZKB. Štáty môžu prostredníctvom Kongresu poskytnúť Arménsku pomoc vo výške miliárd dolárov, ale vojenská pomoc je ďalšia veľmi vážna téma. Ako môžu poskytnúť svoje moderné zbrane krajine, ktorá je spojencom Ruska v OZKB? To isté platí aj pre Francúzsko. Spojenectvo s Ruskom nás brzdi v hľadaní pomoci na Západe.”* (Grigoryan 2022a).

Okrem dôvodu nečinnosti OZKB v prípade dvojitého napadnutia Arménska Azerbajdžanom sa ponúka aj ďalší dôvod pre arménske vystúpenie z organizácie. Ten sa zakladá na fakte, že traja členovia organizácie - Tadžikistan, Kazachstan a Kirgistan sú turkickými národmi, majú úzke diplomatické vzťahy s Azerbajdžanom a Tureckom a sú členmi Organizácie turkických národov (Monastiriakos 2023). Okrem toho verejná mienka v týchto krajinách je naklonená azerbajdžanskej strane. Pre tento fakt arménske členstvo v OZKB nepracuje pre jeho prospech a záujmy a môže byť jedným z dôvodov, prečo organizácia zachovala pri napadnutí Arménska latentný prístup.

Arménski vysokí predstavitelia sa snažia nájsť bezpečnostnú alternatívu k OZKB. Prijatie do NATO, ktorú vyžadujú niektorí pro-západní občania, je vo svojej podstate nemožné aj kvôli napätým vzťahom s Tureckom - jedným z členov NATO, ktoré by arménsky vstup nepodporilo¹⁷ (Grigoryan 2022b).

Problém, ktorý by mohol nastať - a ktorého sú si arménske authority a experti vedomí - sú konzekvencie po vystúpení z OZKB. Podľa respondentu 2 Rusko nemá záujem z Arménska odísť, pretože mu situácia, kedy tam nie je ani vojna ani mier, vyhovuje. Zaisťuje si tak ovplyvňovanie diania v Arménsku aj v Azerbajdžane a to aj skrz vojenský personál, ktorý slúži ako páka na vyjednávanie. Súčasne, nahradenie jeho pozície mediátora Európskou úniou a USA, Rusko znervózňuje. Ako bolo spomínané v kapitolách vyššie, Arménsko je od Ruska závislé z energetickej a ekonomickej stránky. Respondent 1 vníma situáciu tak, že by sa Rusko mohlo svojvoľne rozhodnúť prerušiť dodávky zemného plynu alebo zakázať arménsky export smerom do Ruska. Preto by podľa neho mala arménska vláda v tejto oblasti jednať opatrne, hoci on sám má za to, že Rusko sa nedá považovať za bezpečnostného ochrancu Arménska. Okrem toho treba brať v úvahu aj významný počet Arménov žijúcich v Rusku. Politológ Terzyan vyjadruje obavu nad tým, ako by Rusko začalo zaobchádzať s týmito Arménmi. Jeho obava vychádza z činnosti, ktoré ruské orgány začali praktikovať voči gruzínskym

¹⁷ Vzťahy medzi Arménskom a Tureckom sú hlboko narušené ešte z čias Osmanskej ríše, kedy od roku 1915 do konca prvej svetovej vojny došlo k vyhladeniu takmer celej arménskej populácie. Táto udalosť sa nazýva aj arménskou genocídou, ktorú však Turecko neuznáva (Yale University). Zároveň je Turecko spojencom Azerbajdžanu vzhľadom na to, že sú oba turkické národy.

obyvateľom v Rusku po tom, ako sa Gruzínsko rozhodlo o hlbšiu spoluprácu s NATO a EÚ (Terzyan 2019). Vláda však podľa respondenta 1 berie tieto problémy do úvahy a pracuje s nimi pri hľadaní nových možností. Opozícia, tvorená stranami *Aliancia Arménsko* a *Je mi ct'ou* - ktoré sú obe označované za pro-Ruské, však vyjadrila vážne znepokojenie nad perspektívou o vystúpení Arménska z OZKB (Caucasus Watch 2023a). Po tom, ako sme svedkami ruského zaútočenia na suverénnu Ukrajinu, by vystúpenie z OZKB mohlo predstavovať pre Arménsko riziko. Ak by, teoreticky, Rusko Arménsko napadlo, okrem demonštrácie moci by to preň nemalo žiaden prínos. Totiž tento akt by mohol u ostatných členov OZKB vyvolať pocit strachu z toho, že Rusko by aj ich, v prípade politického odklonu smerom na Západ, mohlo napadnúť a celá organizácia by sa tak mohla rozpadnúť. Je však otázne, aká by bola ruská reakcia, ak by došlo k ďalšiemu výraznejšiemu ochladeniu vzťahov s Arménskom.

Zakladateľ jerevanského Centre for Political and Economic Strategic Studies Poghosyan si okrem nevyspytateľnej reakcie z ruskej strany myslí aj to, že by arménske vystúpenie z OZKB narušilo vzťahy s Iránom. Ten by totiž vnímal tento akt ako pro-Západný a tým by prišlo Arménsko o jediného spriateleneho suseda (Poghosyan 2022).

4.1.2 Irán

Druhou možnosťou pre Arménsko by mohlo byť obrátenie sa na spojenectvo so susedným Iránom. Irán v konflikte o NK stojí na strane Arménska pre jeho napäté vzťahy s Azerbajdžanom¹⁸ (Huseynov 2022). Hoci pokiaľ ide o konflikt v NK, Irán vždy podporoval územnú celistvosť Azerbajdžanu, jeho správanie po vojne v roku 2020 (keď Azerbajdžan začal vznášať ďalšie územné požiadavky voči Arménsku) bolo pre Irán prekročením červenej čiary (Grigoryan 2023a).

Irán sa aktívne snaží kooperovať s Arménskom v rámci vojenskej aj ekonomickej spolupráce, o čom svedčí aj jeho bezplatné dodanie 500 protitankových rakiet Dehjlaviyeh a 100 rakiet systému Almas Arménsku v októbri 2022 (MDAA 2022). Ešte predtým, počas Druhej vojny o Karabach, poskytoval separatistom v NK zbrane, zásoby, benzín, pričom na oplátku dochádzalo k praniu iránskych peňazí v arménskych bankách ako obchádzanie embarga uvaleného USA (Gafarli 2021; Evental 2020). Zároveň Irán zdieľa negatívny postoj Arménska k vytvoreniu Zangezurského koridoru, ktorý by mal spájať Azerbajdžan s jeho exklávou Nachičevan a ďalej s Tureckom. Irán by tak prišiel

¹⁸ Naratív, ktorý používa Irán smerom k Azerbajdžanu je podobný tomu ruskému voči Ukrajine. V Iráne žije okolo dvadsať miliónov etnických Azerbajdžancov - pričom samotný Azerbajdžan má populáciu zhruba osem miliónov. Irán v tomto prípade spochybňuje nezávislosť a etnickú identitu Azerbajdžanu.

o otvorenú hranicu s Arménskom a obmedzenie tranzitu¹⁹. Zrealizovanie tohto koridoru na druhej strane silne podporuje Rusko, keďže ho spojí s Tureckom a koridor bude mať pod kontrolou ruský vojenský personál (Mammadli 2023).

Časť expertov sa vyjadruje o Iráne ako o novom arménskom bezpečnostnom garantovi, ktorý by nahradil Rusko. Regionálny expert Petrosyan si však myslí, že odklon, poprípade kombinácia bezpečnostných záruk z Iránu a Ruska by potlačila Arménsko ešte ďalej od Západu. Hrozila by mu ekonomická a bezpečnostná izolácia - napríklad aj z dôvodu sankcií, ktoré Západ uvaluje na tieto dve krajiny a pri prípadnom spojení by tieto sankcie mohli byť uvalené aj na Arménsko (Petrosyan 2023). Ďalej dodáva, že hoci je reálna šanca na vojensko-technickú spoluprácu medzi Iránom a Arménskom, prinieslo by to veľké riziká. *“Arménsko si uvedomilo, že musí diverzifikovať svoj bezpečnostný systém a využiť spoluprácu so Západom. Už len nasadenie Európskej pozorovacej misie je toho dôkazom. Sme si však vedomí, že Západ má svoje červené čiary. Toleruje našu spoluprácu s Ruskom či Iránom v ekonomickom smere, pretože vie, že nemáme inú alternatívu, ale spolupráca vo vojenskej a bezpečnostnej sfére s Iránom by bola pre Západ určite červenou čiarou a spôsobila našim vzťahom signifikantné problémy.”* (Petrosyan 2023).

4.1.3 Európska únia

Pomocnú ruku z bezpečnostného hľadiska vie Arménsku podať aj EÚ. Tá prišla po znovu vypuknutých bojoch z jesene 2022 a blokáde Lačinského koridoru s rozhodnutím o nasadení svojej misie do Arménska, čo môžeme vnímať ako znak toho, že sa chce podieľať na bezpečnosti a stabilite v regióne. To, že Arménsko pozvalo európskych pozorovateľov na dohliadanie hraníc, je ďalším znamením arménskeho uvedomenia si, že Rusko nie je spoľahlivý a dôveryhodný partner. Zároveň sa jedná aj o odvážny krok zo strany EÚ. Ide o prvú misiu Únie, ktorá sa nachádza v krajine, ktorá je v bezpečnostnej aliancii s Ruskom. Cieľmi misie je pozorovanie situácie priamo z miesta diania a podávanie správy o aktuálnej situácii, prispievanie k bezpečnosti ľudí v oblastiach postihnutých konfliktom a posilnenie budovania dôvery medzi občanmi znepriatelených krajín. Pozorovateľská misia má dvojročný mandát, pričom sa jej zúčastní 100 pracovníkov (EEAS 2023). Podľa analytičky Vartanyanovej bude Brusel musieť doriešiť ešte mnohé detaily týkajúce sa hlavne operačnej stránky misie. V stávke je veľa a misia by mohla zlyhať, ak by bola napríklad zle financovaná, mala nedostatok personálu alebo by bola obmedzená príliš úzkym mandátom (Vartanyan 2023).

¹⁹ Tento dopravný prechod je pre Irán esenciálny vzhľadom na západné sankcie. Poskytuje možnosť pre prepravu nelegálneho tovaru či drog. Okrem toho tento priestor poskytuje Iránu prístup na trhy EAEU.

V januári 2023 sa v Jerevane konal prvý politický a bezpečnostný dialóg na vysokej úrovni medzi EÚ a Arménskom, ktorého sa zúčastnil arménsky námestník ministra zahraničných vecí Gevorgyan a zástupca generálneho tajomníka Európskej služby pre vonkajšiu činnosť Enrique Mora. Strany sa dohodli a prejavili hlboký záujem na kooperácii v oblasti bezpečnostnej a zahraničnej politiky. Z vyjadrení Gevorgyana vyplýva, že Arménsko má v bezpečnostnej oblasti naozaj záujem o spoluprácu so Západom, predovšetkým s EÚ. Okrem toho arménska strana vyjadrila aj vďaku za pozorovaciu misiu EÚ ako vyváženú silu ruských mierotvorcov (MFA AM 2023b).

Bezpečnostné záruky zo strany EÚ však nie sú veľmi presvedčivé. Samozrejme, verbálne vyjadrenia a prehlásenia zo strany najvyšších predstaviteľov sú významné, rovnako tak aj aktuálna misia v konfliktnej oblasti. Únia ale nemôže Arménsku poslať vojenskú pomoc či začleniť ho do bezpečnostnej organizácie, ktorá by pre Arménsko predstavovala bezpečnostnú záruku. Možným riešením by pre Arménsko bolo zintenzívnenie bilaterálnych vzťahov s Francúzskom, ktoré je z európskych krajín voči Arménsku tou najpodporujúcejšou krajinou²⁰. Francúzsko by tak mohlo doručiť zbrane či posilniť vojenskú spoluprácu (French Embassy Armenia 2022). Kde sa ale EÚ môže angažovať, je pomoc k vnútorným zmenám v Arménsku v rámci reformy obrany a armády. Je evidentné, že pre Arménsko je absolútne nevyhnutné začať pracovať na modernizácii krajiny, reformách a budovaní vlastnej obrany, aby sa nemuselo v úplnej miere spoliehať len na garancie iných štátov. Tento proces je však finančne veľmi náročný, práve preto by počas politického a bezpečnostného dialógu medzi EÚ a Jerevanom mohlo prísť k predstaveniu plánu pomoci - či už finančnej alebo politickej.

4.2 Ekonomické hľadisko

V záujme o diverzifikáciu zahraničného obchodu, kde najväčšieho predstavuje Rusko, sa Arménsku ponúkajú rôzne alternatívy. Kvôli sankciám, ktoré boli na Rusko pre jeho agresiu na Ukrajine uvalené, sa Arménsko môže ocitnúť v ohrození, že obchod s najdôležitejším obchodným partnerom nebude ďalej možný. Devalvácia ruského rubľa zvyšuje cenu arménskeho tovaru v Rusku, ktorý môže čeliť nezájmu ruských občanov (Ktoyán 2022).

²⁰ Vo Francúzsku je tretia najväčšia arménska diaspora po Rusku a Spojených štátoch amerických.

4.2.1 Irán

Irán sa stal ústredným bodom v arménskom úsilí o hľadanie alternatívy k ruskej energetickej aj ekonomickej závislosti. Arménsko už zhruba desať rokov dováža zemný plyn z Iránu na základe barterovej dohody, ktorá spočíva v tom, že Irán dostáva za dovoz zemného plynu prebytky arménskej elektrickej energie. V novembri 2022 pri návšteve arménskeho premiéra Pašinjana v Teheráne strany uzavreli novú dohodu týkajúcu sa zdvojnásobenia dodávok plynu z Iránu smerom do Arménska a predĺženia platnosti dohody o obchode s plynom do roku 2030. Po novom tak Arménsko bude dostávať dva milióny kubických metrov plynu denne oproti jednému miliónu ako je tomu dnes (Mejlumyan 2022b).

Avšak dodávky z Iránu, ktoré predstavujú približne tristo päťdesiat miliónov kubických metrov za rok, sa nedajú porovnať s tými ruskými, ktoré sa pohybujú pri čísle dve miliardy kubických metrov za rok (Giragosian 2019). Rusko teda aj po zdvojnásobení dodávok z Iránu zostane hlavným dodávateľom plynu pre Arménsko. Rozdiel spočíva v tom, že Rusko chce za svoj plyn peniaze²¹ a Irán elektrinu. Zároveň je ale možné, že v budúcnosti dôjde k ďalšiemu rozšíreniu obchodu s energiami medzi Iránom a Arménskom. Iránsky prezident Ramsi počas tlačovej besedy spomenul, ako obchod medzi krajinami stúpol o 43% oproti minulému roku a majú v pláne toto percento naďalej zvyšovať (Ramsi 2022). Komunikácia Teheránu s Jerevanom sa v posledných dvoch rokoch zintenzívňuje a krajiny rokujú o možnostiach ekonomickej, infraštruktúrnej či energetickej spolupráci. Azda najdôležitejším projektom, na ktorom sa obe strany podieľajú, je projekt s názvom "Perzský záliv - Čierne more" (Grigoryan 2023a). Tento projekt kombinuje multimodálnu dopravu, ktorá by spájala tieto dve oblasti a prechádzala aj cez Arménsko smerom do Čierneho mora a ďalej do Európy. Nepochybne sa jedná o veľmi ambiciózneho projekt vzhľadom na počet aktérov spolupodieľajúcich sa na vytvorení takéhoto spojenia a aj jeho cenu (Papatolios 2022). Projekt by však posilnil obchodné väzby medzi Európou a Áziou a prioritne by zvýšil ekonomický a politický podiel Arménska v regióne (ArmenPress 2021).

Irán síce ponúka Arménsku alternatívu k odpútaniu sa od závislosti na ruskom plyne a súčasne aj diverzifikáciu zahraničného obchodu, je však potrebné vnímať aj negatíva takéhoto spojenectva. Irán je krajinou, na ktorú USA aj EÚ uvalili sankcie z mnohých dôvodov vrátane nukleárnej proliferácie, porušovania ľudských práv, či vývozu zbraní do Ruska, ktoré ich používa vo vojne na Ukrajine. Práve toto sú dôvody, prečo Irán nevyznieva ako správny partner, ktorý Arménsku zaistí cestu na Západ - naopak, môže ju

²¹ Arménsko platí Rusku 165 dolárov za tisíc kubických metrov plynu. Od apríla 2022 mu za dodávky platí v rubľoch (Zargarian 2022).

len skomplikovať. Napríklad aj realizácia samotného projektu “Perzský záliv-Čierne more” môže čeliť veľkým problémom pre spomínané sankcie na Irán.

4.2.2 Turecko

Vzťahy medzi Tureckom a Arménskom sú v značnej miere komplikované a to predovšetkým z historických dôvodov. Od roku 1993 Turecko uzavrelo hranice s Arménskom v dôsledku víťazstva Arménska nad jeho spojencom Azerbajdžanom počas Prvej vojny o Náhorný Karabach. Turecko síce uznáva samostatné Arménsko, s krajinou však nemajú diplomatické styky (MFA AM 2023a).

Jednou z možností ako zmeniť svoju závislosť na ruskom trhu, by pre Arménsko bolo práve znormalizovanie vzťahov a znovuotvorenie hraníc s Tureckom, čo by umožnilo Arménsku obchodovať s Tureckom. Kým možno ešte pred niekoľkými rokmi by bola takáto predstava považovaná za absurdnú, dnešný vývoj ukazuje pozitívne smerovanie. Normalizačný proces sa medzi štátmi začal koncom roka 2021, keď sa začali pravidelne stretávať špeciálni reprezentanti Turecka a Arménska za účelom znormalizovania ich vzťahov a to najmä v oblasti otvorenia hraníc a nadviazania diplomatických vzťahov. Stretnutia zatiaľ vyústili v dohodu o povolení cezhraničného prechodu občanom tretích krajín a držiteľom diplomatického pasu. Spolu s tým Turecko zrušilo zákaz o priamej leteckej nákladnej preprave a vznikla letecká linka Jerevan-Istanbul (Avetisyan 2023).

Sú analýzy, ktoré prezentujú, že znovuotvorenie hraníc s Tureckom by Arménsku veľmi pomohlo, pretože by mu bol uľahčený prístup k trhu EÚ a k tureckému trhu, z čoho môže arménska ekonomika profitovať (de Waal 2022). Rovnako by turecký tovar mohol konkurovať často drahšiemu ruskému dovozu (Göksel, Shiriyev 2022). Okrem prekonania izolácie Arménska by z otvorenia hraníc benefitovalo aj samotné Turecko pre prístup k trhom EAEU. Ďalej je preňho lákavé aj realizácia komunikačných trás, a to predovšetkým zrealizovanie Zangezurského koridoru, ktorý by mu otvoril prístup ku Kaspickému moru (Lorgeoux 2022). Tým by sa jeho vplyv rozšíril ďalej do Strednej Ázie a posilnil svoje postavenie v Južnom Kaukaze. Analytička Aydintasbas z Brookings Foreign Policy navrhuje vytvoriť špecializovanú pracovnú skupinu na prípravu otvorenia hraníc, ktorá sa bude zaoberať podstatnými záležitosťami, akými sú kontroly na hraniciach, prevencia proti pašovaniu, drogám, hygienické a zdravotné kontroly či normy pre nákladnú dopravu a rovnako pre cestovný ruch (Aydintasbas 2022).

Prognózy hovoria, že by sa arménsky export po otvorení spoločnej hranice s Tureckom zvýšil až o 42%, znížili by sa logistické náklady²² a otvoril prístup na nové zahraničné trhy, čo je v konečnom dôsledku v záujme arménskeho hospodárstva. Napriek tomu sa v prognóze ukazujú aj negatívne konzekvencie, akými sú napríklad konkurencia lacnejšieho tureckého tovaru, čo by mohlo ohroziť arménsky tovar (Mgdesyan 2022b; Movchan 2022). Arménsky minister hospodárstva však tieto problémy nepovažuje za príliš rizikové. Má za to, že otvorenie hraníc povedie k vysokému hospodárskemu rastu a verí, že by sa cez Turecko mohol arménsky tovar dostať aj do krajín Blízkeho východu. Rovnako sa neobáva ani akýchkoľvek nepriaznivých dopadov na arménske podniky, naopak myslí si, že všetky pociatia pozitívny efekt, pokiaľ by sa hranice otvorili podarilo (Kerobyan 2023). Podľa prieskumu verejnej mienky z roku 2022 až 70% Arménov vyjadrilo súhlas a podporu pre lepšie vzťahy s Tureckom, čo napriek zložitým historickým vzťahom môžeme považovať za pozitívny trend (IRI 2022). Vládna opozícia však tento trend nezdieľa. Jej predstavitelia boli skeptickí dokonca aj voči poslaniu humanitárnej pomoci Turecku po tom, ako ho vo februári zasiahlo zemetrasenie. Majú za to, že Turecko je silný spojenec Azerbajdžanu a doteraz odmieta uznať genocídu spáchanú na arménske obyvateľstvo zo začiatku 20. storočia - aj z tohto dôvodu nie sú nadšení z urovnávania vzťahov medzi Arménskom a Tureckom (Stepanian 2023). Špecialistka na oblasť Kaukazu Dumoulin si ale myslí, že urovanie vzťahov - poprípade urovanie aj vzťahov s Azerbajdžanom - by bolo pre Arménsko žiadúce a profitujúce z troch hlavných dôvodov, ktorými sú diverzifikácia obchodných ciest, podpora investícií zo zahraničia a v neposlednom rade zníženie závislosti na Rusku (Dumoulin 2022). Berúc na zreteľ fakt, že Turecko si v regióne posilňuje svoj vplyv, je pre Arménsko nevyhnutné zlepšiť vzájomné vzťahy pokiaľ bude chcieť oslabiť svoje zovretie Moskvou.

4.2.3 Západný trh

Objem obratu zahraničného obchodu krajín EÚ s Arménskom sa medziročne zvýšil o päťdesiat percent oproti roku 2021, čo je obrovský úspech. Hlavné krajiny, s ktorými Arménsko z EÚ obchoduje sú Nemecko, Holandsko, Taliansko, Francúzsko a Poľsko (Caucasus Watch 2023b). Aktuálne je bilaterálny obchod medzi Úniou a Arménskom regulovaný na základe dohody CEPA (European Commission 2021a). Európsky komisár pre susedstvo a rozšírenie Várhelyi sa na pôde Európskeho parlamentu vyjadril, že obchodné toky medzi EÚ a Arménskom sa násobne zvýšili kvôli európskemu uvaleniu

²² Tovar z Turecka bol v Arménsku dostupný, avšak dovážal sa cez Gruzínsko, čo samozrejme zvyšuje náklady na dopravu a logistiku a tým aj cenu produktov.

sankcií na Rusko. Okrem toho dodal, že víta intenzívnejšiu výmenu s Arménskom práve kvôli jeho geografickej polohe, pretože aj užšou spoluprácou medzi EÚ a Arménskom zabránia Rusku obchádzanie sankcií. Hospodársky a investičný plán pre Arménsko, zverejnený v roku 2021, počíta s 2,6 miliardami určenými pre investície vo verejnom a súkromnom sektore a už teraz prináša výsledky vo forme rozvoja ekologických projektov, energetickej účinnosti ako aj podpory malých a stredných podnikov a rozvoja v sociálno-ekonomickej sfére (Várhelyi 2023).

Respondent 1 si však myslí, že vývoz arménskeho tovaru do EÚ, napríklad aj cez potenciálne otvorené hranice s Tureckom, môže byť komplikovaný. Problém vidí v tom, že mnohé arménske produkty nespĺňajú normy kvality EÚ a tým je ich možnosť uplatniť sa na takomto trhu obtiažna - alebo by si tieto tovary pri najmenšom vyžadovali náročný proces certifikácie. Napriek tomu, že Arménsko je súčasťou Východného partnerstva EÚ a podpísalo s Úniou dohodu CEPA, ktorá je už od roku 2021 v platnosti, vidí Lorgeoux z časopisu *Regard sur l'est* prekážku v posilnení trhu so Západom. Touto prekážkou je arménske členstvo v EAEU a podľa nej obmedzuje rozsah arménskej angažovanosti v rámci obchodu s EÚ (Lorgeoux 2022).

Berúc na vedomie arménsku energetickú závislosť v podobe plynu a ropy z Ruska či Iránu, Spojené štáty vidia príležitosti a možnosti v posilnení sektora energie z obnoviteľných zdrojov. Arménsko okrem iného dováža jadrové palivo do svojej jadrovej elektrárne z Ruska a práve preto svoju pozornosť začína prikláňať k obnoviteľným zdrojom v prípade, že by ho Rusko od týchto dodávok odstrihlo. Arménska vláda naznačila možnosť rozvoja stredne veľkých vodných elektrární pri dedinách Lori Berd a Shnogh, ktoré sa nachádzajú v severnej časti Arménska. Ďalšou možnosťou, do ktorej sa už Arménsko pustilo, je solárna energia, ktorá má v Arménsku, vzhľadom na jeho klímu, veľký potenciál. Plánuje sa vybudovať ďalších sedem fotovoltických elektrární a existuje aj možnosť vybudovania veterných elektrární práve kvôli silnému vetru v horských priesmykoch (ITA 2022). Týmto spôsobom sa zvýši bezpečnosť dodávok energie a zároveň zníži závislosť na dovoze energie.

Implementáciou a rozvojom udržateľnejších zdrojov energie by Arménsko podporovalo "zelený rast" krajiny a zároveň vytvorenie nových pracovných miest v tomto sektore. Je to práve EÚ, ktorá sa snaží byť lídrom v presadzovaní alternatívnych zdrojov energie, pričom arménska snaha o posunutie sa k týmto zdrojom by mohla vzťahy medzi EÚ a Arménskom ešte viac zblížiť (Delegation of the EU to Armenia 2021).

4.3 Politické hľadisko

Pre aktuálne problémy prameniace z orientácie na Rusko a súčasné vedenie ruskej agresie na Ukrajine, sa Arménsko snaží o diverzifikáciu svojej zahraničnej politiky, ktorá bola dlhodobo podliehajúca Rusku a jeho záujmom. Politológ a analytik Rigoryan má za to, že arménska politika bola a ešte do istej miery je opatrná vo svojich vyjadreniach a pokusoch o diverzifikáciu a to najmä z dôvodu agresívnej politiky Ruska a jeho možného hnevu voči Arménsku. Vojska na Ukrajine a ruský nezáujem v pomoci Arménsku slúžia ale ako katalyzátory pre nutnosť hľadania nových spoľahlivých partnerov pre Arménsko. Krajina podľa neho musí pracovať a vykazovať proaktivitu smerujúcu k implementovaniu reforiem napomáhajúcich k demokratizácii a k formulácii iniciatívneho rozširovania spolupráce s partnermi na Západe, čo sa predovšetkým týka USA, EÚ či bilaterálne Francúzska. Bližší kontakt a participácia pri zavádzaní reforiem od partnerov na Západe je silne naviazaná na už spomínaný posun v demokratizácii, modernizácii či zmenu súdneho systému. Zároveň platí, že západné krajiny by sa mali snažiť napomáhať Arménsku a byť viac proaktívne (Rigoryan 2022).

4.3.1 Európska únia

Pozitívnym aspektom ruskej invázie na Ukrajine je podľa profesora Gamaghelyana otvorenie dverí pre EÚ ako mediátora konfliktu medzi Azerbajdžanom a Arménskom, práve kvôli presunu ruskej pozornosti na Ukrajinu. V podstate sa o to EÚ aj snaží. Predseda Európskej rady Charles Michel od marca roku 2022 usporadúva stretnutia medzi Jerevanom a Baku v snahe nájsť spoločný dialóg a cestu k urovnaniu vzťahov (Gamaghelyan 2022). Medzi ďalšie prejavy európskeho záujmu o vyriešenie nepriaznivej situácie medzi Arménskom a Azerbajdžanom je aj vyslanie európskej misie do Arménska. Vyslaním tejto pozorovacej misie do konfliktného regiónu si EÚ posilňuje svoju úlohu mediátora medzi štátmi. Hoci misia aktuálne čelí aj skepse niektorých analytikov, týkajúcej sa najmä efektívnosti a funkčnosti, dá sa očakávať, že pozorovateľská misia podporí úsilie Únie o podporu mieru, ak budú aj naďalej prebiehať stretnutia predstaviteľov Arménska a Azerbajdžanom pod patronátom Michela (EEAS 2023). Úsilie EÚ o hľadanie mierovej cesty v tomto regióne sa však nepozdáva Moskve. Hovorkyňa Ministerstva zahraničných vecí Ruskej federácie Zakharova sa k iniciatíve EÚ vyjadrila v zmysle, že EÚ s týmto regiónom nič nemá a nemala by sa starať do mierových riešení, ktoré má na starosti Rusko. Zároveň má za to, že zámer Únie nie je znormálnovanie vzťahov medzi Azerbajdžanom a Arménskom, ale vytlačenie Ruska z regiónu a zaistenie si vplyvu (Zakharova 2023).

Odborník na región južného Kaukazu de Waal zastáva európsku rolu riešiteľa konfliktu a myslí si, že obe krajiny považujú EÚ za čestnejšieho mediátora konfliktu než Rusko. To má podľa de Waala geopolitické ambície v oblasti a komplikované bilaterálne vzťahy s každou krajinou, čo by mohlo mať negatívny dopad na rokovania o mieri. To sa však nedá povedať o EÚ. Pre Arménsko je sprostredkovanie mieru Úniou mostom k bližšej integrácii smerom do Európy a pre Azerbajdžan je pozícia Únie ako mediátora pozitívna, pretože nemá asociáciu s Minskou skupinou OBSE. Okrem toho, obe krajiny majú vidinu toho, že EÚ ako najväčší bilaterálny darca na svete by mohla podporiť akúkoľvek dohodu finančným zainvestovaním do sektorov krajín (de Waal 2022).

Arménsko je zároveň členom Východného partnerstva²³, projektu EÚ. Vzájomná spolupráca na projektoch a iniciatívach smerom k Arménsku však nebola v minulosti ich vzťahov vždy pozitívna. Tá bola oslabovaná a ovplyvňovaná ruským vplyvom v Arménsku. V roku 2013 po krátkom stretnutí vtedajšieho arménskeho prezidenta Serzha Sargasyana s ruským prezidentom Vladimirom Putinom sa rozhodlo Arménsko vstúpiť do ruskej EAEU, napriek už trojročným vyjednávaniam s EÚ o implementácii Dohody o pridružení a Prehĺbenej a komplexnej zóny voľného obchodu. Týmto rozhodnutím boli snahy EÚ zmetené zo stola a podľa Emersona s Kostanyanom bol prípad Arménska súčasťou väčšej ruskej kampane, ktorá mala odradiť bývalé krajiny ZSSR od podpísania dohôd o pridružení s EÚ (Emerson and Kostanyan 2013). Preto bolo pozitívnym momentom pre EÚ a Arménsko podpísanie dohody v roku 2017. Dohoda CEPA medzi Arménskom a EÚ, ktorá vošla do platnosti v roku 2021, zvyšuje možnosti modernizácie Arménska. Deje sa tak z dôvodu, že táto bilaterálna dohoda sa zameriava na právnu konvergenciu v mnohých oblastiach, akými sú napríklad sektor právneho štátu, súdnictva, ľudských práv a správneho fungovania štátnych inštitúcií (Davitashvili 2022; European Commission 2021b). Vklad energie, zdrojov a ochoty pomôcť s reformami by ukázal, aký veľký vplyv má európske úsilie smerom k tranzícii Arménska (Giragosian 2019).

Na strane druhej sa javí problematické stanovisko EÚ smerom k Azerbajdžanu a tým pádom aj vnímanie EÚ ako nestranného mediátora. Totižto vzhľadom na Európu uvalené sankcie voči Rusku musí EÚ hľadať alternatívy smerom k zdrojom ropy či

²³ Projekt Východné partnerstvo sa začal v roku 2009. V spoločnej deklarácii sa za ciele projektu pokladajú nasledovné: urýchlenie politického pridruženía a hospodárskej integrácie medzi EÚ a zainteresovanými krajinami, teda členmi Východného partnerstva; zlepšenie zmluvných vzťahov medzi EÚ a východnými krajinami; snaženie o podporu politických a sociálnych reforiem v partnerských krajinách a uľahčenie ich zosúladenia s EÚ (Council of the European Union 2009).

zemného plynu. Táto alternatíva sa ponúka práve v Azerbajdžane. Znepokojením pre Arménsko bolo vyjadrenie predsedníčky Európskej komisie Ursuly von der Leyenovej, ktorá po návšteve Azerbajdžanu z júla 2022 uviedla: *“Európska únia sa musela odkloniť od Ruska a obrátiť sa na spoľahlivejších a dôveryhodnejších partnerov. Som veľmi rada, že medzi nich môžem zaradiť aj Azerbajdžan. Ste pre nás kľúčovým energetickým partnerom a vždy ste boli pre nás spoľahlivým partnerom.”* (von der Leyen 2022). Francúzsky denník Le Monde zverejnil po návšteve a dohode predsedníčky Komisie a azerbajdžanského prezidenta Alijeva skupinový list francúzskych politikov, ktorí vyjadrujú nesúhlas s prijatou dohodou o zdvojnásobení dodávok plynu z Azerbajdžanu do EÚ. Považujú za absurdné, ako EÚ iba vymení jedného autokratického lídra za druhého, pričom Azerbajdžan rovnako útočí na svojho suseda Arménsko (Le Monde 2022). Nesúhlas so spoluprácou medzi EÚ a Azerbajdžanom zastávajú aj niektorí MEPs podľa ktorých by EÚ nemala obchodovať a zvyšovať svoju závislosť na krajine zapojenej do konfliktu a s nedávnou históriou podplácania a korupcie v Európe – vid’ nižšie (Taylor, Zachová 2022). Respondent 1 rovnako nerozumie správaniu EÚ smerom k Azerbajdžanu, keďže, podľa neho, dovoz energetických surovín z Azerbajdžanu je pri spotrebe EÚ zanedbateľný a navyše sa vo veľkej miere jedná len o re-exportovaný plyn z Ruska. Kroky Azerbajdžanu smerom k pritiahnutiu si náklonnosti EÚ môžeme pozorovať aj v azerbajdžanskom lobbingu a to skrz tzv. kaviárovú diplomaciu²⁴, ktorá by mohla ohroziť bližšiu spoluprácu EÚ s Arménskom. Cieľom tohto lobbingu je napríklad spropagovať dôležitosť Azerbajdžanu pre európsku energetickú bezpečnosť, podpora Západu v konflikte o NK, či pozitívna reputácia v EÚ - ktorý Azerbajdžanu z časti vychádza. Na tento lobbing, ako bolo preukázané vo viacerých prípadoch²⁵, využíva Azerbajdžan ropu a peniazu prostredníctvom ktorých si zaisťuje vplyv v Európe a vytvára priaznivé podmienky pre svoje aktivity voči Arménsku (Barseghyan 2020). Na druhej strane je potrebné vnímať aj arménsky lobbing, ktorý sa pretavuje najmä

²⁴ Kaviárová diplomacia je termín spájaný s formou azerbajdžanskej diplomacie. Obsahuje súbor nástrojov, ktoré azerbajdžanskí predstavitelia majú vo zvyklosti používať vo svojom medzinárodnom lobbingu. Ide napríklad o finančné odmeny pre konkrétne osoby, platby v hotovosti, podplácanie, pozvánky pre politikov a zamestnancov európskych inštitúcií do Baku, kde ich čaká luxusná starostlivosť či dary. Následne sa očakáva, že títo výkonní ľudia budú hlasovať v azerbajdžanský prospech a zavrú oči pri prípadnom porušení ľudských práv či korupcii v krajine. S termínom po prvýkrát prišiel report European Stability Initiative v roku 2012, keď poukázal na škandál v Rade Európy (ESI 2021).

²⁵ Viac o jednotlivých kauzách tu: <https://assembly.coe.int/Communication/IBAC/IBAC-GIAC-Report-EN.pdf> ; <https://www.occrp.org/en/azerbaijanilaundromat/> ; https://www.civicsolidarity.org/sites/default/files/az_lobbying_corruption_report_10_march_2017_public_version_color_1.pdf

prostredníctvom jeho silných diaspór, ktoré majú silný vplyv a konexie na politické elity v EÚ aj v USA.

4.3.2 Arménska politika

Otočeniu arménskeho kurzu svojej zahraničnej ale aj domácej politiky smerom k EÚ pomohla Zamatová revolúcia z roku 2018. Tá bola jasným ukazovateľom, že Arménsko obhajuje základy európskych hodnôt, keď vďaka nenásilným a koordinovanými demonštráciami prišiel k moci terajší premiér Nikol Pašinjan. Protestujúci pokojnou cestou vyjadrili svoj nesúhlas a odpor k dlhoročnej zakorenenej korupcii, medzerám v dodržiavaní právneho štátu či neslobodnej súdnej moci (Giragosian 2019). Politická zmena, ktorá prišla takýmto spôsobom, bola osviežením arménskej spoločnosti, s ktorou však Moskva veľmi nesúznala, vzhľadom na to, že nový predseda vlády bol zvolený ľudom skrz opozičné protesty a zastával európske hodnoty - čo sa pochopiteľne Moskve nepáči pretože jej to pripomína jej to farebné revolúcie odohrané v bývalých štátoch Zväzu (Dumoulin 2022).

Je príznačné, že multi-vektorálna zahraničná politika, o ktorú sa snažili najmä predchodcovia premiéra Pašinjana je v aktuálnom hyperpolarizovanom svete prakticky nemožná. Bola ilúziou aj pri minulých vládoch, keďže Arménsko bolo pod silným vplyvom Ruska. Respondent 2 si myslí, že terajšia vláda si tento fakt uvedomila a upúšťa od takéhoto spôsobu vedenia zahraničnej politiky. Hovorí, že v čase, keď jedna krajina (Rusko) extrémnym spôsobom porušuje medzinárodné dohovory a medzinárodné právo, nie je možné hovoriť o balansovaní zahraničnej politiky medzi západom a východom. V časoch takej zásadnej systémovej krízy, akú predstavuje súčasná vojna na Ukrajine, sa výber zužuje na jednoduchú dichotómiu „my a oni“.

Zahraničná politika Arménska by sa okrem orientácie na Európsku úniu mohla viac obrátiť aj na USA²⁶. Tie sa v poslednom období začínajú aktívnejšie angažovať v tomto regióne za účelom mierovej zmluvy medzi Baku a Jerevanom. Americký minister zahraničných vecí Anthony Blinken bol v priamom kontakte s hlavnými reprezentantmi štátov a zároveň podporuje aj jednanie na úrovni EÚ. Koniec koncov, bol to práve Washington, kto ukončil boje z jesene 2022. Pozitívnym znakom toho, že Spojené štáty sa zaujímajú o situáciu v Arménsku, je aj návšteva predsedkyne Snemovne

²⁶ Arménska diaspora v USA je druhou najväčšou arménskou diaspórou. Zároveň je aj veľmi ovplyvňujúcou.

reprezentantov Nancy Pelosi v septembri 2022. Pelosi sa v rámci návštevy vyjadrila, že Arménsko si musí vybrať medzi demokraciou a autokraciou, pričom sú to práve Spojené štáty, ktoré hodnoty demokracie reprezentujú (Askeroğlu 2022).

EÚ spolu s podporou USA sa doteraz prevažne venovali zblížovaniu hlavných reprezentantov Arménska a Azerbajdžanu a ponúkali im neutrálny priestor na vyjednávanie. Snažia sa predovšetkým o priame rozhovory bez významnejších intervencií a minimalizovanie negatívnych vplyvov na mierový proces. Avšak takéto podmienky nie sú úplne vyhovujúce v situácii, kedy existuje nerovnováha síl medzi aktérmi, čo v tomto prípade znamená výhoda pre Azerbajdžan. Podľa Grigoryana by Západ mal prísť s vlastnými návrhmi riešení a odpoveďami na otázky, ktoré tvoria najväčší problém pri vyjednávaní (Grigoryan 2023b). V tomto prípade tak aj potencionálna mierová zmluva pod záštitou Západu by nemusela byť efektívnou, pokiaľ nebude riešiť kľúčové problémy.

Expertka na zahraničnú politiku štátov Južného Kaukazu je však opatrná vo vyjadreniach týkajúcich sa arménskej úplnej pre-orientácie smerom na Západ. Podľa nej Arménsko musí aj naďalej zostať lojálne k Rusku kvôli vlastnej bezpečnosti a bezpečnosti Arménov v NK. Pre Arménsko by nahnevanie Ruska mohlo byť obrovským rizikom a preto skôr zastáva udržiavajúcu bilaterálnu kooperáciu s niektorými západnými krajinami vybalansovanú smerom k Rusku (Mihojic 2022).

Arménsko sa v aktuálnej situácii musí predovšetkým zameriavať na reformy, modernizáciu a na snahu znormálnovania vzťahov so svojimi susedmi. Toto všetko sú ciele, ktoré prezentuje aj terajšia arménska vláda vo svojom vládnom programe na roky 2021-2026 (Government of the Republic of Armenia 2021). Je však potrebné spomenúť, že tento vládny program stále zdôrazňuje silnú orientáciu na Rusko a vyzdvihuje dôležitosť tohoto partnerstva, pričom sa zároveň prikláňa k spolupráci s EÚ či Spojenými štátmi. Ako je spomenuté vyššie, v dnešnom svete je aplikovateľnosť takéhoto štýlu vedenia politiky nemožná.

Avšak napriek tomu, že Nikol Pašinjan je v kresle premiéra už piaty rok, Arménsko sa stále potýka s problémami s korupciou a nezávislosťou súdnictva²⁷, diskrimináciou, rodovou rovnosťou, ochranou zraniteľných skupín či s dezinformáciami (Várhelyi 2023). Pašinjan po svojom nástupe predstavil a implementoval dôležité zmeny týkajúce sa vládnych štruktúr a boja proti korupcii. Tie však, zdá sa, nie sú dostatočné a ďalšie kľúčové reformy v súdnictve a daňovom systéme čakajú na svoju

²⁷ Viac o legislatívnych medzerách v súdnictve tu: Petrosyan, Genya. 2022. "The Crisis of the Judicial System and Problems of Democratic Development in Armenia". Available at <https://ge.elli.org/en/2022/08/08/crisis-judicial-system-and-problems-democratic-development-armenia>.

uskutočniteľnosť. Profesorka Delcour z univerzity Sorbonne Nouvelle vníma situáciu tak, že EÚ by mala byť esenciálnym partnerom pri zavádzaní reforiem verejnej správy a súdnictva a pri posilňovaní právneho štátu v Arménsku. Ďalej zastáva postoj väčších európskych investícií v Arménsku, keďže je podľa nej hospodársky rozvoj naviazaný na udržateľnosť demokratických reforiem (Delcour 2021).

5 Záver

Ako môžeme vidieť, od rozpadu Sovietskeho zväzu sa Arménsko ocitlo v multi-sektorevej závislosti na Rusku. Osudovou pre uvedomenie si, že spoľah na pomoc od svojho dovtedy najspriatelenejšieho partnera už nie je zaručený, sa stala Druhá vojna o NK. Po nej došlo aj v arménskej spoločnosti k negatívnemu vnímaniu Ruska a celkovému začiatku odklonu od silných vzťahov. Nie je to však len Arménsko, kto začína polemizovať o ochladzovaní vzťahov. To isté robí vo svojej podstate aj Rusko svojou politikou a vyjadreniami voči Arménsku a svojou prejavovanou náklonnosťou voči Azerbajdžanu. Následné preferované odporúčania vyplývajú zo základov analýzy vykonanej vyššie.

5.1 Bezpečnosť

Môžeme povedať, že v regióne sú dve krajiny, ktoré pre Arménsko vystupujú ako spriatelene, Rusko a Irán. Problémom je, že oba štáty majú ďaleko od demokratických hodnôt, ktoré boli v Arménsku tak vokalizované Zamatovou revolúciou v roku 2018. Iránske islamské vedenie štátu je známe svojim represívnym správaním voči menšinám a ženám; Rusko zase autokratickým vedením štátu, imperialistickým správaním sprevádzaným intervenciami do bývalých sovietskych republík (Monastiriakos 2023).

Práve aj z týchto dôvodov nepovažujeme za vhodné, aby sa Arménsko vo svojej bezpečnostnej stratégii obrátilo na Irán. Vzhľadom na sankcie dopadajúce na iránsky režim by takéto spojenectvo v bezpečnostnej sfére vzbudilo skepsu Západu o úprimnej snahe Arménska patriť na Západ.

Pre vystúpenie z OZKB je potrebné sa na situáciu pozeráť z hľadiska, že Arménsko v súčasnej dobe nemá konkrétnu náhradu voči organizácii ani Rusku, preto by sa z tohto dôvodu malo takéhoto rozhodnutia zdržať. Vystúpenie v aktuálnej situácii a najbližších desiatich rokoch považujeme za nereálne a pomerne nebezpečné berúc do úvahy aj prezenciu ruských vojakov na arménskom území.

Čo však Arménsku v oblasti vlastnej bezpečnosti výrazne pomôže, je **budovanie, reformy a modernizácia vlastnej obrany**, ktorá dočeli odpútanie sa od absolútnej závislosti na zahraničných aktéroch a zároveň aj odstrašiť susedný Azerbajdžan. V tomto prípade máme za to, že **EÚ je vhodným partnerom pri pomoci s budovaním a modernizovaním arménskej armády** a odporúčame Arménsku sa v tejto záležitosti na Úniu či jej jednotlivé členské štáty obrátiť. Tým, že Brusel do Arménska nasadil misiu, ukázal svoju politickú vôľu a prijal preň novú a rozhodujúcu rolu pri riešení konfliktu

a bezpečnostnej situácie v regióne. Aby však táto misia bola úspešná, bude jej musieť poskytnúť dostatočne flexibilný mandát, zdroje a diplomatickú podporu (Vartanyan 2023).

5.2 Ekonomika

Pre arménsku ekonomiku a zníženie jej závislosti na Rusku považujeme za esenciálne **znovuotvorenie hranice s Tureckom** či prípadné znormalizovanie a zlepšenie vzťahov týchto dvoch krajín. Je predpoklad, že by sa to v krátkodobom hľadisku aj mohlo stať realitou. Prebiehajúce rozhovory a postupné uvoľňovanie prechodu pre osoby z tretích krajín či otvorenie leteckej linky z hlavných miest Arménska a Turecka sú toho dôkazmi. Hranica sa uvoľnila aj tento rok vo februári, keď sa Turecko - spolu so Sýriou - ocitlo v katastrofálnej situácii kvôli zemetraseniu. Arménsko doručilo do Turecka humanitárnu pomoc a záchranný tím (MFA AM 2023a). Urovnanie vzťahov by taktiež prineslo stabilitu do regiónu a aj do samotného Arménska. Rovnako môžeme vidieť aj stúpajúci trend v oblasti obchodu so Západom a konkrétne s EÚ. Odporúčame v tomto trende pokračovať a snažiť sa produkovať svoj tovar vo vyžadovaných štandardoch a požiadavkách Únie.

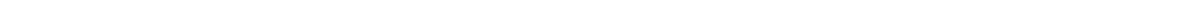
Z energetického hľadiska môžeme pozorovať nové dohody o dovoze plynu s Iránom. Napriek tomu, že Irán je autokratickým štátom, musíme brať do úvahy, že z pohľadu energetických dodávok, kde je aktuálne najväčším dovozcom Rusko, Arménsko nemá alternatívy. Aj takáto diverzifikácia pomôže znížiť závislosť na plyne z Ruska, hoci je pravdou, že v porovnaní s objemom plynu dovážaného z Ruska je ten z Iránu veľmi malý. Okrem toho odporúčame **investovanie do budovania elektrární z obnoviteľných zdrojov**, ktoré, vzhľadom na jeho klímu, majú v Arménsku potenciál. Týmto spôsobom dôjde k ďalšiemu zníženiu závislosti a k vlastneniu elektrární nie ruskými spoločnosťami. Takto aj v prípade, ak by sa Rusko rozhodlo odstaviť Arménsko od dodávok alebo manévrovať s ním vlastnými jadrovými, vodnými a tepelnými elektrárnami, Arménsko bude mať svoje vlastné zdroje, s ktorými môže operovať.

5.3 Politika

Samozrejme, úplne najoptimálnejším z politického aj bezpečnostného hľadiska by pre Arménsko bola mierová zmluva s Azerbajdžanom. Tá by do veľkej miery odstránila vplyv Ruska, ktoré by sa nemohlo ďalej skrývať za mediátora konfliktu a z tohto dôvodu aj obhajovať prezenciu svojich mierotvorcov na území Arménska. Rovnako by

upokojila situáciu v arménskej spoločnosti, zastavila krviprelievania a pomohla so stabilizáciou a upokojením krajiny, čo by vytvorilo lepšie a úrodnejšie prostredie pre implementovanie reforiem. Obávame sa však, že táto vízia urovnania je v blízkej dobe utopistická, najmä ak vezmeme do úvahy vzájomnú nedôveru medzi Baku a Jerevanom či rozdielny pohľad na budúcnosť regiónu. Z tohto dôvodu je nutné, aby mierové rozhovory pod záštitou Michela pokračovali aj naďalej. Z doterajších návrhov na mierovú dohodu, ktoré vyprodukovali konfliktom zasiahnuté krajiny, nebol žiadny úspešný. Preto by sa Brusel mal pokúsiť o **vytvorenie návrhu takejto dohody, ktorá by sa venovala kľúčovým a citlivým záležitostiam**, ktoré obe strany vnímajú za absolútne kruciálne pri snahe urovnania vzťahov. Obidve strany konfliktu by sa mali snažiť nájsť kompromis a upustiť od svojich maximalistických predstáv. Pokiaľ chce Arménsko oslabiť vplyv Azerbajdžanu a Turecka, ktorý si počas uplynulých tridsiatich rokov v regióne posilnili, bude musieť intenzívne začať **pracovať na vnútorných reformách a v budovaní aktívnej spoločnosti**, ktorá si bude vedomá rizík spojených so spoluprácou s Ruskom. Mladá arménska generácia totižto ruský sentiment, na rozdiel od starších občanov, nezdieľa a pro-ruské smerovanie do budúcnosti ešte viac oslabí.

Ako bolo spomenuté v jadre práce, Arménsko v dnešnej situácii nemá v politike voľbu balansovať medzi Západom a Východom. Ponúka sa mu možnosť blízkej spolupráce so Západom vo všetkých troch spomínaných sektoroch. Zároveň musíme mať na zreteli, že prípadné arménske vymanenie sa z ruského vplyvu bude náročný a dlhý proces, nielen kvôli prepojenosti hospodárskych a bezpečnostných väzieb týchto dvoch krajín. Vzhľadom k uvedenému, nepovažujeme za úplne vhodné, aby sa Arménsko v krátkodobom hľadisku od Ruska absolútne odpútal, najmä pokiaľ nemá zaistené alternatívy predovšetkým v bezpečnostnom sektore. Malo by sa zamerať na budovanie vlastných zdrojov, či už v energetickej alebo bezpečnostnej oblasti. Okrem toho odporúčame zamerať sa na posilňovanie **užšej spolupráce so Západom**, ktorý môže byť nápomocný nielen pri formulácii a následnej implementácii reforiem v spomínaných oblastiach ale aj v stabilizácii spoločnosti, posilnení transparentnosti a občianskej spoločnosti.

Použité zdroje

- 1.) Amnesty International. 2023. "Azerbaijan: Blockade of Lachin corridor putting thousands of lives in peril must be immediately lifted." Amnesty International. Accessed February 18, 2023 <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/02/azerbaijan-blockade-of-lachin-corridor-putting-thousands-of-lives-in-peril-must-be-immediately-lifted/>.
- 2.) ArmenPress. 2021. "Countries involved in Iran's Persian Gulf-Black Sea transit corridor initiative close to approval of agreement- Embassy". ArmenPress. Accessed March 7, 2023 <https://armenpress.am/eng/news/1068604.html>.
- 3.) Asbarez. 2013. „Gas Price Reduced as Armenia Joins Customs Union“. Asbarez. Accessed March 31, 2023 <https://asbarez.com/gas-price-reduced-as-armenia-joins-customs-union/>.
- 4.) Askeroglu, Sabir. 2022. "Could Armenia Suspend the CSTO Membership?". Ankara Center for Crisis and Policy Studies. Accessed March 25, 2023 https://www.ankasam.org/could-armenia-suspend-the-csto-membership/?lang=en#_edn2.
- 5.) Avaneszadeh, Alex. 2022. "The Artsakh Question: 2025 and beyond." Foreign Brief. Accessed February 16, 2023 <https://foreignbrief.com/deep-dive/artsakh-2025/>.
- 6.) Avdaliani, Emil. 2023. "Armenia - Russia's Disgruntled Ally". Centre for European Policy Analysis. Accessed March 20, 2023 <https://cepa.org/article/armenia-russias-disgruntled-ally/>.
- 7.) Avetisyan, Ani. 2023. "Armenia and Turkey to launch direct air cargo". OC Media. Accessed March 2, 2023 <https://oc-media.org/armenia-and-turkey-to-launch-direct-air-cargo/>.
- 8.) Aydintasbas, Asli. 2022. "Acts of normality: The potential for Turkey-Armenia rapprochement". European Council on Foreign Relations. Accessed March 2, 2023 <https://ecfr.eu/publication/acts-of-normality-the-potential-for-turkey-armenia-rapprochement/#what-comes-next-for-turkey-and-armenia>.
- 9.) Barseghyan, Anna. 2020. „The difference between Armenian and Azerbaijani lobbying activities in Europe“. New Eastern Europe. Accessed March 31, 2023

<https://neweasterneurope.eu/2020/11/16/the-difference-between-armenian-and-azerbaijani-lobbying-activities-in-europe/>.

- 10.) Bivainis, Andrius. 2022. "Multi-dimensional assessment of the Second Nagorno-Karabakh War". Security and Defense Quarterly, 38(2), pp. 51-61. Accessed February 13, 2023 <https://securityanddefence.pl/Multi-dimensional-assessment-of-the-Second-Nagorno-Karabakh-War,146180,0,2.html>.
- 11.) Bohlen, Célestine. 2021. "Armenia's Postwar Crisis: What to Know." Council on Foreign Relations. Accessed February 16, 2023 <https://www.cfr.org/in-brief/armenias-postwar-crisis-what-know>.
- 12.) Broers, Laurence. 2019. "Armenia and Azerbaijan - Anatomy of a Rivalry. Edinburgh University Press. ISBN: 9781-1-4744-5052-2.
- 13.) Broers, Laurence. 2020. "Humanitarian Crisis Unfolds In and Around Nagorny Karabakh." Chatham House. Accessed February 14, 2023 <https://www.chathamhouse.org/2020/10/humanitarian-crisis-unfolds-and-around-nagorny-karabakh>.
- 14.) Broers, Laurence. 2021. "Seeing beyond defeat: Armenia's pathway after the Second Karabakh War". The Analyticon. Accessed February 16, 2023 <https://theanalyticon.com/en/%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%be%d1%81%d1%82%d0%b8-en/seeing-beyond-defeat-armenias-pathways-after-the-second-karabakh-war/>.
- 15.) Caucasus Watch. 2023a. „Armenia Rejects Leadership Role in CSTO“. Caucasus Watch. Accessed April 1, 2023 <https://caucasuswatch.de/en/news/armenia-rejects-leadership-role-in-csto.html>.
- 16.) Caucasus Watch. 2023b. "Armenia Doubles Foreign Trade Turnover in January 2023". Caucasus Watch. Accessed March 7, 2023 <https://caucasuswatch.de/en/news/armenia-doubles-foreign-trade-turnover-in-january-2023.html>.
- 17.) Civilnet.am. 2022. "Ռուսաստանի մասին հայաստանցիների ընկալումները. 2011-ից ի վեր իջնող թվեր". Civilnet. Accessed March 2, 2023

<https://www.civil-net.am/news/675795/%D5%BC%D5%B8%D6%82%D5%BD%D5%A1%D5%BD%D5%BF%D5%A1%D5%B6%D5%AB-%D5%B4%D5%A1%D5%BD%D5%AB%D5%B6-%D5%B0%D5%A1%D5%B5%D5%A1%D5%BD%D5%BF%D5%A1%D5%B6%D6%81%D5%AB%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D5%A8%D5%B6%D5%AF%D5%A1%D5%AC%D5%B8%D6%82%D5%B4%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%A8E2%80%A4-2011-%D5%AB%D6%81-%D5%AB-%D5%BE%D5%A5%D6%80-%D5%AB%D5%BB%D5%B6%D5%B8%D5%B2-%D5%A9%D5%BE%D5%A5%D6%80/>.

- 18.) Cornell, Svante E. 2017. "The International Politics of the Armenian-Azerbaijani Conflict". Palgrave Macmillan, London. ISBN: 978-1-137-60004-2.
- 19.) Council of the European Union. 2009. "Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit". Council of the European Union. Accessed March 5, 2023 https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf.
- 20.) CSTO. 2012. "Collective Security Treaty". CSTO. Accessed February 16, 2023 from https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded.
- 21.) Davitashvili, Gvantsa. 2022. "Peace-building in the South Caucasus through the Eastern Partnership: What is the new role for the EU?". Caucasus Strategic Perspectives Journal. Accessed March 5, 2023 <https://cspjournal.az/post/peace-building-in-the-south-caucasus-through-the-eastern-partnership-what-is-the-new-role-for-the-eu-491>.
- 22.) della Faille, Pascaline. 2023. "Very Strong Growth in 2022 but Uncertainty amid the War in Ukraine and Tensions with Azerbaijan." Credendo. Accessed February 17, 2023 <https://credendo.com/en/knowledge-hub/armenia-very-strong-growth-2022-uncertainty-amid-war-ukraine-and-tensions-azerbaijan>.
- 23.) Delcour, Laure. 2021. "The Future of Democracy and State Building in Postconflict Armenia". Carnegie Europe. Accessed March 19, 2023 <https://carnegieeu-rope.eu/2021/01/19/future-of-democracy-and-state-building-in-postconflict-armenia-pub-83650>.

- 24.) Delegation of the EU to Armenia. “The Comprehensive & Enhanced Partnership Agreement between the European Union & Armenia”. EEAS. Accessed March 9, 2023 <https://www.eeas.europa.eu/delegations/armenia/comprehensive-enhanced-partnership-agreement-between-european-union-armenia-en?s=216>.
- 25.) de Waal, Thomas. 2022. “Brussels takes the initiative in Armenia-Azerbaijan negotiations”. The Analyticon. Accessed March 5, 2023 <https://theanalyticon.com/en/may-2022-en/brussels-takes-the-initiative-in-armenia-azerbaijan-negotiations/>.
- 26.) Dumoulin, Marie. 2022. “Russia’s indecision: Armenia and Azerbaijan return to violence”. European Council on Foreign Relations. Accessed March 5, 2023 <https://ecfr.eu/article/russias-indecision-armenia-and-azerbaijan-return-to-violence/>.
- 27.) EEAS. 2023. “About European Union Mission in Armenia”. European External Action Service. Accessed March 2, 2023 <https://www.eeas.europa.eu/euma/about-european-union-mission-armenia-en?s=410283>.
- 28.) Emerson, Michael; Kostanyan Hrant. 2013. “Putin’s grand design to destroy the EU’s Eastern Partnership and replace it with a disastrous neighbourhood policy of his own”. Centre for European Policy Studies. Accessed March 5, 2023 <https://www.ceps.eu/ceps-publications/putins-grand-design-destroy-eus-eastern-partnership-and-replace-it-disastrous/>.
- 29.) ESI. 2021. „Caviar Diplomacy – Why every European should care“. ESI. Accessed April 1, 2023 <https://www.esiweb.org/proposals/caviar-diplomacy>.
- 30.) European Commission. 2021a. “Armenia”. European Commission. Accessed March 9, 2023 <https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/armenia-en>.
- 31.) European Commission. 2021b. “The EU and Armenia Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement enters into force”. European Commission. Accessed March 5, 2023 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_782.

-
- 32.) Evental, Colonel Udi. 2020. "How to fix the "maximum pressure" campaign on Iran." Atlantic Council. Accessed March 1, 2023 <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/how-to-fix-the-maximum-pressure-campaign-on-iran/>.
- 33.) French Embassy in Armenia. 2022. "French Military Officials Visit Armenia." The Armenian Mirror Spectator. Accessed March 8, 2023 <https://mirrorspectator.com/2022/11/03/french-military-officials-visit-armenia/>.
- 34.) Gafarli, Turan. 2021. "Regional perspectives: Looking back at the year following the Second Karabakh War." MENA AFFAIRS. Accessed February 16, 2023 <https://menaaffairs.com/regional-perspectives-looking-back-at-the-year-following-the-second-karabakh-war/>.
- 35.) Gamaghelyan, Philip. 2022. "What's next for Armenia and Azerbaijan?". EU Foreign Affairs. Accessed March 2, 2023 <https://blogs.lse.ac.uk/euopblog/2022/09/23/what-next-for-armenia-and-azerbaijan/>.
- 36.) Gavin, Gabriel. 2023. „EU moves onto Putin's turf with new Armenia monitoring mission“. Politico. Accessed March 31, 2023 <https://www.politico.eu/article/european-union-putins-turf-new-armenia-monitoring-mission/>.
- 37.) Gerz, Irina Ghulinyan. 2022. "Disappointed in Russia: Armenia's security disillusionment". Heinrich Böll Stiftung. Accessed February 16, 2023 <https://ge.boell.org/en/2022/11/01/disappointed-russia-armenias-security-disillusionment>.
- 38.) Ghaplanyan, Vardan. 2021. "Armenia and Azerbaijan: High risk of cross-border violence in Nagorno-Karabakh despite ceasefire". ACLED. Accessed February 14, 2023 <https://www.jstor.org/stable/resrep28646.10>.
- 39.) Giragosian, Richard. 2019. "Paradox of power: Russia, Armenia, and Europe after the Velvet Revolution." European Council on Foreign Relations. Accessed March 1, 2023 https://ecfr.eu/publication/russia_armenia_and_europe_after_the_velvet_revolution/.
- 40.) Giragosian, Richard. 2022. "Assessing Russian power and influence in Armenia". Free Russia. Accessed February 15, 2023 <https://www.4freerussia.org/assessing-russian-power-influence-in-armenia/>.

- 41.) Government of the Republic of Armenia. 2021. "Plan Programme of the Government of the Republic of Armenia 2021-2026". The Government of the Republic of Armenia. Accessed March 17, 2023 <https://www.gov.am/files/docs/4737.pdf>.
- 42.) Göksel, Nigar; Shiryev, Zaur. 2022. "Turkey-Armenia Talks Hold Promise of Opening Long-Shut Border". International Crisis Group. Accessed March 3, 2023 <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/armenia/turkey-armenia-talks-hold-promise-opening-long-shut-border>.
- 43.) Grigoryan, Ani. 2023a. "Iran instead of Russia? Armenia Seeks New Security Guarantor". Caucasus Watch. Accessed March 1, 2023 <https://caucasuswatch.de/en/insights/iran-instead-of-russia-armenia-seeks-new-security-guarantor.html>.
- 44.) Grigoryan, Stepan. 2022a. "Can Armenia leave the CSTO and head to the West?" JAM news. Accessed February 27, 2023 <https://jam-news.net/can-armenia-leave-the-csto-and-head-west/>.
- 45.) Grigoryan, Stepan. 2022b. "The Kremlin has decided to deprive Armenia of its independence." JAM news. Accessed February 27, 2023 <https://jam-news.net/the-kremlin-has-decided-to-deprive-armenia-of-its-independence-opinion-from-yerevan/>.
- 46.) Grigoryan, Tigran. 2023b. "The War in Ukraine and the Armenian-Azerbaijani Conflict: The West Needs To Re-evaluate Its Approach". Heinrich Böll Stiftung. Accessed March 5, 2023 <https://www.boell.de/en/2023/01/27/war-ukraine-and-armenian-azerbaijani-conflict-west-needs-re-evaluate-its-approach>.
- 47.) Hess, Maximilian. 2022. "Russia's South Caucasus Front". Riddle. Accessed February 15, 2023 <https://ridl.io/russia-s-south-caucasus-front/>.
- 48.) Huseynov, Vasif. 2020. "How did the Second Karabakh War change Armenia and Azerbaijan?". Center of analysis of international relations. Accessed February 13, 2023 <https://aircenter.az/en/single/how-did-the-second-karabakh-war-change-armenia-and-azerbaijan-520>.

- 49.) Huseynov, Vasif. 2022. "Armenia and Iran combine forces against Azerbaijan." Modern Diplomacy. Accessed March 1, 2023 <https://moderndiplomacy.eu/2022/12/11/armenia-and-iran-combine-forces-against-azerbaijan/>.
- 50.) IEA. 2022. "Armenia 2022 - Energy policy report." International Energy Agency. Accessed February 27, 2023 <https://www.iea.org/reports/armenia-2022>.
- 51.) IRI. 2022. „Public Opinion Survey: Residents of Armenia“. IRI. Accessed April 1, 2023 <https://www.iri.org/resources/public-opinion-surveyresidents-of-armenia/>.
- 52.) ITA. 2022. "Armenia - Country Commercial Guide". International Trade Administration. Accessed March 7, 2023 <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/armenia-energy>.
- 53.) Kerobyan, Vahan. "Armenia economy minister: Reopening of Turkey border will lead to high economic growth". News.am. Accessed March 3, 2023 <https://news.am/eng/news/742771.html>.
- 54.) Khachatryan, Arthur. 2022. "Unintended economic hit: how Armenia will suffer because of war in Ukraine." JAM news. Accessed February 17, 2023 <https://jam-news.net/unintended-economic-hit-how-armenia-will-suffer-because-of-war-in-ukraine/>.
- 55.) Khurshudyan, Hovsep. 2022. "Can Armenia leave the CSTO and head to the West?" JAM news. Accessed February 27, 2023 <https://jam-news.net/can-armenia-leave-the-csto-and-head-west/>.
- 56.) Kremeľ. 2020. "Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации". Kremlin. Accessed February 14, 2023 <http://kremlin.ru/events/president/news/64384>.
- 57.) Kremeľ. 2022. "Декларация о союзническом взаимодействии между Российской Федерацией и Азербайджанской Республикой". Kremlin. Accessed February 15, 2023 <http://kremlin.ru/supplement/5777>.
- 58.) Ktoyan, Armen. 2022. "Unintended economic hit: how Armenia will suffer because of war in Ukraine". JAMnews. Accessed March 8, 2023 <https://jam->

[news.net/unintended-economic-hit-how-armenia-will-suffer-because-of-war-in-ukraine/](https://www.news.net/unintended-economic-hit-how-armenia-will-suffer-because-of-war-in-ukraine/).

- 59.) Kucera, Joshua. 2023. "Armenia refuses to host CSTO exercises." Eurasianet. Accessed February 26, 2023 <https://eurasianet.org/armenia-refuses-to-host-csto-exercises>.
- 60.) Kuchyňková, Petra; Šmíd, Tomáš (eds.). 2006. "Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru." Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity. Brno. ISBN: 80-210-4171-4.
- 61.) Kuimova Alexandra; Wezeman Pieter. 2021. "Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh." Stockholm International Peace Research Institute. Accessed February 27, 2023 <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>.
- 62.) Le Monde. 2022. "By choosing Azerbaijan as a gas supplier, Ursula von der Leyen weakens the European Union." Le Monde. Accessed March 2, 2023 https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2022/07/29/by-choosing-azerbaijan-as-a-gas-supplier-ursula-von-der-leyen-weakens-the-european-union_5991891_23.html.
- 63.) Lorgeoux, Marie. 2022. "Armenia: what degree of dependence on Russia?". Regard sur l'est. Accessed March 8, 2023 <https://regard-est.com/armenia-what-degree-of-dependence-on-russia>.
- 64.) Mammadli, Rovshan. 2023. "Iran's Growing Influence in the South Caucasus." International Politics and Society. Accessed March 1, 2023 <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy-and-society/irans-growing-geopolitical-position-in-the-south-caucasus-6459/>.
- 65.) MDAA. 2022. "Iran transfers modern missile systems to Armenia". Missile Defense Advocacy Alliance. Accessed March 1, 2023 <https://missiledefenseadvocacy.org/threat-news/iran-transfers-modern-missile-systems-to-armenia/>.
- 66.) Mgdesyan, Arshaluis. 2022a. "Armenia anticipates influx of Russian businesses, capital". Eurasianet. Accessed February 26, 2023 <https://eurasianet.org/armenia-anticipates-influx-of-russian-businesses-capital>.

- 67.) Mgdesyan, Arshaluis. 2022b. "Armenian businesses see both opportunity and threat from opening of Turkish border". Eurasianet. Accessed March 2, 2023 <https://eurasianet.org/armenian-businesses-see-both-opportunity-and-threat-from-opening-of-turkish-border>.
- 68.) Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. 2020. "Bilateral Relations with Russia." Ministry of Foreign Affairs. Accessed February 16, 2023 <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/ru>.
- 69.) Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. 2023a. "Bilateral Relations with Turkey." Ministry of Foreign Affairs. Accessed March 2, 2023 <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/tr>.
- 70.) Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. 2023b. "Joint Press Release: Armenia and the European Union hold their first Political and Security Dialogue." Ministry of Foreign Affairs. Accessed March 7, 2023 https://www.mfa.am/en/press-releases/2023/01/26/arm_eu_psd/11843.
- 71.) Miholjic, Nina. 2021. "Armenia's Domestic and Foreign Policy in the Post-War Period: New Challenges and Perspectives". Caucasus Strategic Perspectives Journal. Accessed February 16, 2023 [https://cspjournal.az/uploads/files/\(8\)%20Nina%20Miholjic.pdf](https://cspjournal.az/uploads/files/(8)%20Nina%20Miholjic.pdf).
- 72.) Mejlumyan, Ani; Natiqqizi Ulkar. 2021. „Following war with Armenia, Azerbaijan gains control of lucrative gold mines.“ Eurasianet. Accessed March 31, 2023 <https://eurasianet.org/following-war-with-armenia-azerbaijan-gains-control-of-lucrative-gold-mines>.
- 73.) Mejlumayn, Ani. 2022a. „Armenian labor migrants reassess work in collapsing Russian economy“. Eurasianet. Accessed April 1, 2023 <https://eurasianet.org/armenian-labor-migrants-reassess-work-in-collapsing-russian-economy>.
- 74.) Mejlumyan, Ani. 2022b. "Iran and Armenia agree to double gas trade". Eurasianet. Accessed March 7, 2023 <https://eurasianet.org/iran-and-armenia-agree-to-double-gas-trade>.

- 75.) Monastiriakos, George. 2023. "Armenia needs Alternative to Russia and Iran." Geopolitical Monitor. Accessed February 27, 2023 <https://www.geopoliticalmonitor.com/armenia-needs-alternatives-to-russia-and-iran/>.
- 76.) Movchan, Veronika. 2022. "Opening of Armenia-Turkey border: trade impact." German Economic Team. Accessed March 3, 2023 https://www.german-economic-team.com/wp-content/uploads/2022/06/GET_ARM_NL_05_2022_en.pdf.
- 77.) OEC. 2020. "Armenia." OEC. Accessed February 16, 2023 <https://oec.world/en/profile/country/arm>.
- 78.) Papatolios, Nikos. 2022. "Persian Gulf-Black Sea corridor: why does Iran need a new gateway?". Railfreight. Accessed March 7, 2023 <https://www.railfreight.com/corridors/2022/02/09/persian-gulf-black-sea-corridor-why-does-iran-need-a-new-gateway/?gdpr=deny&gdpr=deny>.
- 79.) Pašinjan, Nikol. 2022. "The trade turnover between Armenia and Russia increased by 42% in the first half of this year." The PM of the Republic of Armenia. Accessed February 17, 2023 <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2022/08/25/Nikol-Pashinyan-met-with-Mikhail-Mishustin/>.
- 80.) Pašinjan, Nikol. 2023. "Russia's military presence does not guarantee the security of Armenia." JAM news. Accessed February 23, 2023 <https://jam-news.net/pashinyan-press-conference/>.
- 81.) Petrosyan, Armen. 2023. "Iran instead of Russia? Armenia Seeks New Security Guarantor". Caucasus Watch. Accessed March 1, 2023 <https://caucasuswatch.de/en/insights/iran-instead-of-russia-armenia-seeks-new-security-guarantor.html>.
- 82.) Poghosyan, Benyamin. 2021. „Armenia-Georgia relations: History, current phase and scenarios for the future“. New geopolitice. Accessed April 2, 2023 <https://www.newgeopolitics.org/2021/05/13/armenia-georgia-relations-history-current-phase-and-scenarios-for-the-future/>.
- 83.) Poghosyan, Benyamin. 2022. "With Russia Bugged Down In Ukraine, Armenia Is Worried It's Being Abandoned By The Kremlin". Radio Free Europe. Accessed March 13, 2023 <https://www.rferl.org/a/armenia-russia-nagorno-karabakh-kremlin-support/32059243.html>.

- 84.) Ramsi, Ibrahim. 2022. "Armenian PM Visits Iran". Ազատությունն ռադիոկայան. Accessed March 7, 2023 <https://www.azatutyun.am/a/32110922.html>.
- 85.) Rácz, András. 2021. "In Russia's Hands: Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement." EUISS. Accessed February 14, 2023 <https://www.jstor.org/stable/resrep30226>.
- 86.) RFE. 2022. "Opposition Groups Call For Armenia's Withdrawal From CSTO On Eve Of Yerevan Summit." Radio Free Europe. Accessed February 27, 2023 <https://www.rferl.org/a/armenia-csto-protest-russia-azerbaijan/32144702.html>.
- 87.) Rigoryan, Armen G. 2022. "Ռազմավարական վերանայումը՝ օրվա հրամայական." The Analyticon. Accessed February 24, 2022 <https://theanalyticon.com/mayis-2022/%d5%bc%d5%a1%d5%a6%d5%b4%d5%a1%d5%be%d5%a1%d6%80%d5%a1%d5%af%d5%a1%d5%b6-%d5%be%d5%a5%d6%80%d5%a1%d5%b6%d5%a1%d5%b5%d5%b8%d6%82%d5%b4%d5%a8%d5%9d-%d6%85%d6%80%d5%be%d5%a1-%d5%b0%d6%80%d5%a1%d5%b4/>.
- 88.) Roberts, Sean; Ziemer Ulrike. 2018. „Explaining the pattern of Russian authoritarian diffusion in Armenia“. East European Politics. Accessed March 31, 2023 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21599165.2018.1457525?scroll=top&needAccess=true&role=tab>.
- 89.) Soušková, Tereza. 2021. "Mýty o válce v Náhorním Karabachu." AMO. Accessed February 14, 2023 <https://www.amo.cz/myty-o-valce-v-nahornim-karabachu/>.
- 90.) Statistical Committee of the Republic of Armenia. 2022. "Socio-economic situation of RA, January - June 2022". Armstat. Accessed February 26, 2023 <https://www.armstat.am/am/?nid=157&id=865>.
- 91.) Stepanian, Ruzanna. 2023. „Armenian Opposition Skeptical About Turkey's Policy Change“. Azatutyun. Accessed April 1, 2023 <https://www.azatutyun.am/a/32269090.html>.

- 92.) Taylor, Alice; Zachová, Aneta. 2022. „EU overlooks Azeri energy graft risk“. Euractiv. Accessed March 31, 2023 <https://www.euractiv.com/section/politics/short-news/eu-overlooks-azeri-energy-graft-risk/>.
- 93.) Terzyan, Aram. 2019. „Russian policy, Russian Armenians and Armenia: ethnic minority or political leverage?“. CES Working Papers. Accessed March 31, 2023 <https://media.proquest.com/media/hms/PFT/1/YDAfA?s=cSl1dxhQdlYmv6Mhsjxp0cxhtJ8%3D>.
- 94.) The World Bank. 2021. “Armenia”. The World Bank. Accessed February 16, 2023 <https://data.worldbank.org/country/armenia>.
- 95.) The World Bank. 2022a. “Armenia Overview.” The World Bank. Accessed February 16, 2023 <https://www.worldbank.org/en/country/armenia/overview>.
- 96.) The World Bank. 2022b. „Personal remittances Armenia“. The World Bank. Accessed March 31, 2023 <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=AM>.
- 97.) Tóda, Mirek. 2022. “Jasný vojnový zločin, hovorí expert. Azerbajdžanskí vojaci podľa videa brutálne popravili zajatých arménov”. Denník N. Accessed February 15, 2023 <https://dennikn.sk/3037368/jasny-vojnovy-zlocin-hovori-expert-azerbajdzanski-vojaci-podla-vidoa-brutalne-popravili-zajaty-ch-armenov/?ref=list>.
- 98.) UN Peacekeeping. “Principles of Peacekeeping.” UN. Accessed February 14, 2023 <https://peacekeeping.un.org/en/principles-of-peacekeeping>.
- 99.) Várhelyi, Oliver. 2023. “EP plenary: EU-Armenia relations”. EEAS. Accessed March 19, 2023 https://www.eeas.europa.eu/eeas/ep-plenary-eu-armenia-relations_en?s=216.
- 100.) Vartanyan, Olesya. 2021. “A Risky Role for Russian Peacekeepers in Nagorno-Karabakh.” International Crisis Group. Accessed February 14, 2023 <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/risky-role-russian-peacekeepers-nagorno-karabakh>.

- 101.) Vartanyan, Olesya. 2023. "The EU's new role in mediating between Armenia and Azerbaijan." *International Politics and Society*. Accessed March 2, 2023 <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy-and-society/the-eus-new-role-in-mediating-between-armenia-and-azerbaijan-6521/>.
- 102.) von der Leyen, Ursula. 2022. "Statement by President von der Leyen with Azerbaijani President Aliyev." European Commission. Accessed March 2, 2023 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/da/statement_22_4583.
- 103.) Worldometer. 2023. „Armenia Population“. Worldometer. Accessed March 31, 2023 <https://www.worldometers.info/world-population/armenia-population/>.
- 104.) World Nuclear Association. 2022. "Nuclear Power in Armenia". World Nuclear Association. Accessed February 27, 2023 <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/armenia.aspx>.
- 105.) Yale University. "Armenian Genocide". Genocide Studies Program, Yale University. Accessed March 2, 2023 <https://gsp.yale.edu/case-studies/armenian-genocide>.
- 106.) Yazici, Ezgi. 2020. "Russian President Putin Wins Upset Victory in Nagorno-Karabakh." Institute for the Study of War. Accessed February 14, 2023 <https://www.jstor.org/stable/resrep27561>.
- 107.) Young, Eóin; Quinn Lisa. 2002. "Writing Effective Public Policy Papers. A Guide for Policy Advisers in Central and Eastern Europe." Open Society Institute. Accessed March 10, 2023 https://www.icpolicyadvocacy.org/sites/icpa/files/downloads/writing_effective_public_policy_papers_young_quinn.pdf.
- 108.) Zakharova, Maria. 2023. "Moscow Accuses EU of Attempting to 'Squeeze Russia out of the Region'". *Asbarez*. Accessed March 5, 2023 <https://asbarez.com/moscow-accuses-eu-of-attempting-to-squeeze-russia-out-of-the-region/>.
- 109.) Zargarian, Robert. 2022. "Armenia Switches To Russian Ruble For Gas Payments". Ազատություն ռադիոկայան. Accessed march 7, 2023 <https://www.azatutyun.am/a/31805473.html>.

- 110.) Zolyan, Mikael. 2022. "How the West Managed to Sideline Russia in Mediating the Nagorno-Karabakh Conflict." Carnegie Endowment for International Peace. Accessed March 5, 2023 <https://carnegieendowment.org/policy/88347>
